

Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk

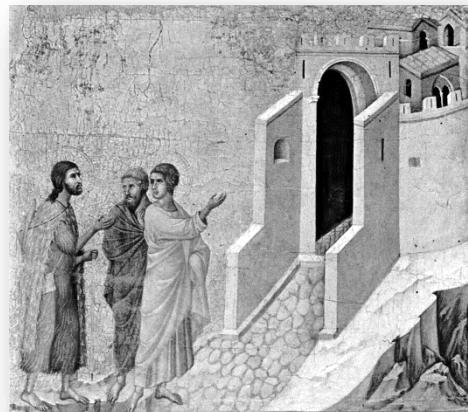

Foto cover: © [Wikimedia Commons](#)

Christus verschijnt aan de Emmaüsgangers, scène op Altaarretabel van Duccio di Buoninsegna (1255-1319) in de Kathedraal van Siena.

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief wordt uitgegeven door de Katholieke Vereniging voor Oecumene www.oecumene.nl

Inhoud

Redactioneel	1
<i>Geert van Dartel</i>	
Synodaliteit: leitmotiv of een kerkelijke manier van zijn?	5
<i>Dr. p. Amfilochius Miltos</i>	
1. Een oecumenische <i>Kairós</i>	5
2. Synodaliteit, Collegialiteit, Conciliariteit	8
3. De theologische fundamenten van de synodaliteit.....	9
3.1 De <i>communio ecclesiology</i> of de trinitaire ecclesiology.....	9
3.2 Eucharistische ecclesiology	11
3.3 De lokale Kerk als realisatie van heel de Kerk.....	12
4. Een blik op de realisaties van de synodaliteit	13
4.1. De synodaliteit in de lokale Kerk	14
4.2. De diocesane synode.....	14
4.3. De lokale synodaliteit in crisis.....	16
4.4. De synodaliteit op het bovenlokale niveau.....	18
5. Slotbemerkingen.....	22
Synodaliteit: idee en realiteit in een protestantse kerk	29
<i>Prof. dr. Leo Koffeman</i>	
1. Synodaliteit.....	29
2. Het presbyteriaal-synodale stelsel.....	32
3. Relatie tot geschiedenis en context	34
4. Ervaringen	36
4.1 Lokaal	36
4.2 Regionaal	38
4.3 Landelijk.....	38
5. Evaluatie.....	39
De Church of England en synodes	41
<i>Prof. Mark D. Chapman</i>	
1. Het probleem van kerkelijk bestuur	41
2. De synode en het probleem van verdeeldheid	42

3.	Een theologie van synodes.....	44
4.	Legitimiteit en autoriteit.....	46
5.	De disfunctionaliteit van het synodaal bestuur in de Church of England	47
6.	Luisteren	48
7.	Synodofobie en de vertegenwoordiging van de leken.....	49
8.	Conclusie	51

Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk 54

Zr. Carine Devogelaere

1.	Inleiding.....	54
2.	Voorstelling van het document.....	55
3.	Enkele algemene principes	56
4.	De realisatie van synodaliteit.....	57
5.	De bekering tot een vernieuwde synodaliteit.....	60
6.	Oecumenische dimensie.....	63
7.	Tot slot enkele persoonlijke bedenkingen.....	63

Evaluatie en conclusie 67

Prof. dr. Peter de Mey

Oecumenische kroniek 2019 70

p. Thaddée Barnas

1.	Het Eerste Franstalige Christen Forum.....	70
2.	De autocefalie van de orthodoxe Kerk van Oekraïne	71
3.	Het antwoord van de Katholieke kerk op het document <i>De Kerk: op weg naar een gemeenschappelijke visie</i>	72
4.	De Verklaring van Abu Dhabi.....	75
5.	Kort nieuws.....	76

Personalia 78

Colofon 80

Redactioneel

Geert van Dartel

In dit nummer van *Perspectief* publiceren we de inleidingen van de 53^e ontmoetings- en studiedag van de Katholieke Nationale Commissie voor Oecumene van België. Deze bijeenkomst vond plaats op 30 november 2019 in Hoepertingen in de provincie Limburg (België) en was gewijd aan het thema "Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk".

Aanleiding was de publicatie in 2018 van het document "*Synodality in the life and mission of the Church*" van de Internationale Theologische Commissie.¹ Het doel van de studiedag was om dit document beter bekend te maken onder Belgische katholieken en de lezing ervan te bevorderen. Graag nemen we deze teksten in ons tijdschrift op, mede omdat er Nederland tot op heden nauwelijks of geen aandacht is besteed aan deze belangrijke tekst van de Internationale Theologische Commissie. Onlangs maakte paus Franciscus bekend dat er in 2022 een bisschoppensynode over de synodaliteit van de Kerk zal worden gehouden. Dat geeft extra gewicht aan het document van de Internationale Theologische Commissie.

De synodaliteit van de Kerk is een belangrijk oecumenisch thema. In alle grote kerkelijke tradities komt de synodaliteit van de Kerk aan de orde, zij het niet overal op dezelfde wijze en met hetzelfde gewicht. Onder invloed van het Tweede Vaticaans Concilie en de oecumenische dialogen met de andere kerken vanaf de jaren zestig van de vorige eeuw is er in het katholieke denken over de Kerk nieuwe aandacht gegroeid voor de betekenis van de synodaliteit. De Katholieke Kerk in Duitsland organiseert dit jaar een synodaal proces waarin de hele kerkgemeenschap betrokken is en waarop vier grote, spannende thema's aan de orde komen: kerkelijke autoriteit en macht, seksuele moraal, celibaat en de rol van de vrouw in de kerk. Het doel van het synodaal proces is om de geloofwaardigheid van de Kerk te herstellen.

Ten overstaan van de andere kerken, die de synodaliteit sterker in hun kerkstructuur hebben verankerd, past de Katholieke Kerk bij de behandeling van dit thema enige bescheidenheid. Dat kwam tot uitdrukking de programmering van deze studiedag.

Het hoofdreferaat werd gehouden door de Griekse theoloog Amfilochios Miltos. Miltos spreekt in zijn lezing grote waardering uit voor paus Franciscus die het thema synodaliteit onverwachts op de pastorale en theologische agenda heeft geplaatst. Paus Franciscus beschouwt de synodaliteit als een constitutieve dimensie van de Kerk. Dat is voor alle kerken van belang, zo stelt hij. In zijn lezing trekt Miltos twee lijnen: Eerst gaat hij in op de theologische fundamenten van de synodaliteit. Hij wijst op de *communio-ecclesiologie*, de trinitaire theologie en de eucharistische ecclesiologie. Het tweede deel van zijn lezing heeft betrekking op de realisering van de synodaliteit in het leven van de Kerk op het lokale en bovenlokale niveau. Volgens Miltos verkeert de lokale synodaliteit in een crisis, omdat het in de lokale kerk ontbreekt aan gemeenschapsgevoel. Een diocesane synode zou uitkomst kunnen bieden. Op het bovenlokale niveau van een autocefale/patriarchale Kerk bestaat een effectieve bisschoppelijke synodaliteit die op een bevredigende manier functioneert.

Prof. Leo Koffeman verheldert in zijn bijdrage de grondgedachten van het presbyteraal-synodaal stelsel dat ten grondslag ligt aan de Protestantse Kerk in Nederland. Hij opent zijn verhaal met een korte beschouwing over de nieuwe aandacht voor synodaliteit in het document over de Kerk (2013) van Faith and Order. Koffeman merkt op dat het bij synodaliteit niet alleen gaat over structuren van besluitvorming en leiding, maar ook over participatie, consensus, transparantie, bereidheid tot verantwoording, effectiviteit, billijkheid en inclusiviteit. 'Synodaliteit heeft alles te maken met het karakter van de Kerk als gemeenschap, als *koinonia*. Het presbyteraal-synodale stelsel van de Protestantse Kerk is een gelaagde structuur van ambtelijke vergaderingen waarin besluiten worden genomen en verantwoording wordt afgelegd. De ontwikkeling van het stelsel in de 16^e eeuw sluit aan bij de wereld van de burgers in de opkomende steden van Zwitserland en de Lage Landen. Interessant daarbij is dat het stelsel tussen 1816 en 1951 in de Nederlandse Hervormde Kerk nauwelijks functioneerde. In het tweede deel gaat Koffeman in op zijn ervaringen met de synodaliteit op lokaal, classicaal en synodaal niveau. Hoewel het stelsel uitdrukkelijk aan iedere lidmaat van de Kerk de mogelijkheid geeft om krachtens de doop

verantwoordelijkheid te nemen voor de Kerk, blijkt het in de praktijk op alle niveaus moeilijker te worden om mensen te vinden die verantwoordelijkheid voor het werk van de Kerk willen nemen en zich willen inzetten.

De bijdrage van de Anglicaanse theoloog Mark Chapman is enigszins ontnuchterend. Chapman pleit ervoor om de synodaliteit van de Kerk juist niet te funderen in de Triniteitsleer, omdat dat geen recht doet aan hoe de Kerk in werkelijkheid is. In aansluiting bij Augustinus beschouwt hij de Kerk als een gemeenschap van heiligen en zondaars. Enerzijds is de Kerk als Lichaam van Christus een mystieke gemeenschap, anderzijds als historische instellingen doortrokken van conflicten en de strijd om invloed en macht. Conflicten in de Kerk zijn eerder norm dan uitzondering, schrijft Chapman. Het episcopale synodale bestuur van de Anglicaanse Kerk is een instrument om de conflicten uit te houden, legitimiteit te verwerven en besluiten te nemen. "De Algemene Synode van de Church of England is net als andere synodes een politiek orgaan dat ingesteld is om de verdeeldheid en de conflicten te dragen die inherent zijn aan de menselijke conditie, en niet een of ander ingebeeld sub-trinitair 'liefdesfeest' dat gericht is op het bouwen van consensus of het uitdrukken van de Anglicaanse 'omvattendheid', zo luidt zijn conclusie. De bisschoppen spelen in dit proces een eerbiedwaardige rol, een vereiste is dat zij vertrouwen opbouwen en kunnen omgaan met onenigheid en conflicten. De Kerk, zo Chapman, zou niet zoveel angst moeten hebben voor het conflict.

Zr. Carine Devogelaere geeft een knappe samenvatting van het document van de Internationale Theologische Commissie over Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk. In het verlengde van de Constitutie *Lumen gentium* gaat de aandacht uit naar de theologische betekenis van synodaliteit die een kenmerk is van de *communio-ecclesiology*. Het document loopt uit op enkele pastorale oriëntaties voor de toepassing van synodaliteit op lokaal, regionaal en universeel niveau. Aan het slot van het document komt de oecumenische betekenis van synodaliteit ter sprake. In een slotbeschouwing gaat Devogelaere op de kansen en mogelijkheden voor een meer synodale vergadercultuur in de Vlaamse Katholieke Kerk.

De studiemiddag werd afgesloten met een knappe evaluatie en conclusie door prof. dr. Peter De Mey, voorzitter van de Katholieke Nationale Commissie voor Oecumene in België

die we hier ter lezing aanbieden. De bijeenkomst liet enkele convergenties zien. Verrassend is dat het orthodoxen en protestanten meer moeite kost om gelovigen actief bij het kerkelijk leven te betrekken. Een spannend punt in de katholieke opvatting blijft dat weliswaar de hele kerk in het synodaal proces betrokken is, maar dat het nemen van beslissingen voorbehouden blijft aan diegene die de pastorale dienst van eenheid en bestuur uitoefent.

De laatste bijdrage in dit nummer is van p. Thaddée Barnas osb. Zijn oecumenische kroniek 2019 gaat over het Franstalige Christen Forum, de autocefalie van de Orthodoxe Kerk in Oekraïne, het katholieke antwoord op het document *The Church* en de verklaring van Abu Dhabi over broederschap en vriendschap tussen christenen en moslims.

Namens de redactie wens ik u veel genoegen met het lezen van deze artikelen.

Geert van Dartel

Hoofdredacteur

¹ http://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20180302_sinodalita_en.html

Synodaliteit: leitmotiv of een kerkelijke manier van zijn?

Dr. p. Amfilochius Miltos

1. Een oecumenische *Kairós*

Het is ongetwijfeld de verdienste van het huidige pontificaat dat het begrip synodaliteit vandaag gepopulariseerd heeft en de theologische reflectie erover op gang heeft gebracht.¹ In maart 2018 heeft de Internationale Theologische Commissie van de H. Stoel een document gepubliceerd onder de titel 'De synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk', waarin sprake is van een *kairos* van de synodaliteit. Dat is ongetwijfeld waar zowel voor de Katholieke Kerk als voor de oecumene.

Inderdaad, het pontificaat van paus Franciscus is een echt '*kairos*-moment' voor de kwestie van de synodaliteit, een geprivilegieerd moment en een Godsgeschenk. Franciscus heeft onverwachts de synodaliteit op de pastorale en theologische agenda geplaatst, met ongekende gevolgen, niet alleen voor de Katholieke Kerk, maar ook voor de relaties met de andere Kerken. Vanaf het begin van zijn pontificaat heeft de paus zich herhaaldelijk uitgesproken voor een minder gecentraliseerde Kerk en voor de valorisatie van de synodaliteit en de collegialiteit. Collegialiteit en synodaliteit zijn begrippen die geregeld terugkomen in de toespraken en ideeën² van Paus Franciscus en die voor hem zeer belangrijk zijn in de dialoog met de orthodoxen:

Wij dienen samen op weg te gaan: personen, bisschoppen, de paus. De synodaliteit dient te gebeuren op verschillende niveaus. Wellicht is het tijd om anders om te gaan met de Synode, want de wijze waarop dit vandaag gebeurt lijkt me erg statisch. Dat zal ook voor de oecumene erg waardevol zijn, meer in het bijzonder met onze orthodoxe broeders. Van hen kunnen we meer leren over de betekenis van de bisschoppelijke collegialiteit en over de geschiedenis

van de synodaliteit. Een gemeenschappelijke reflectie, die rekening houdt met de manier waarop de Kerk bestuurd werd in de eerste eeuwen, vóór de breuk tussen het Oosten en het Westen, zal ten gepasten tijde vruchtbaar zijn.³

Ook in zijn eerste apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium* (nr. 246), benadrukte de paus hoe belangrijk de valorisatie van de collegialiteit is met betrekking tot de orthodoxen:

Als we echt geloven in de vrije en overvloedige werking van de H. Geest, kunnen we veel van elkaar leren! Het is niet alleen een kwestie dat we veel van elkaar kunnen opsteken om elkaar beter te kennen, maar ook om beter te vatten wat de Geest bij hen heeft uitgezaaid als een gave ook voor ons. Gewoon bij wijze van voorbeeld, in de dialoog met de orthodoxe broeders krijgen wij katholieken de mogelijkheid om iets meer te leren over de betekenis van de bisschoppelijke collegialiteit en over hun ervaring met de synodaliteit. Vanuit een uitwisseling over wat ons geschonken is, kan de Geest ons steeds meer leiden naar wat waar en goed is.

In zijn opmerkelijke toespraak ter gelegenheid van de herdenking van de 50ste verjaardag van de bisschoppensynode, heeft Paus Franciscus opnieuw bevestigd dat hij de synodale weg wil vernieuwen in heel de Kerk, ook met betrekking tot de primaatschap van Petrus.⁴ Het is in die tekst dat wij enkele uitspraken terugvinden uit het hoger vernoemde document van de Internationale theologische Commissie. Volgens de paus is de synodaliteit een wezenlijke dimensie van de Kerk en “is de weg van de synodaliteit, de weg die God van ons verwacht in het derde millennium”. Verwijzend naar de band die heilige Jan Chrysostomos legt tussen synode en Kerk,⁵ onderlijnt de paus dat ‘wat de Heer ons vraagt, nu reeds ten volle vervat ligt in het woord ‘Synode’. Samen op weg – leken, pastores, de bisschop van Rome- is gemakkelijk te zeggen, maar niet zo gemakkelijk in praktijk te brengen.” Laten we deze laatste zin van de paus niet vergeten.

Het is trouwens ook een *kairos* voor de orthodoxe Kerk, dikwijls omschreven als de Kerk van de zeven (oude) concilies.⁶ Drie jaar geleden, in juni 2016, vond op Kreta het Heilig en Groot Orthodox Concilie plaats. In dit lang voorbereide historische gebeuren⁷ heeft de Orthodoxie, niet zonder problemen,⁸ haar synodale werking op mondiale schaal getoond. De bisschoppelijke synodaliteit, die het bestuur van de zogenaamde ‘autokephale’⁹ Kerken

regelt, werd zo voor heel de Kerk duidelijk. Maar dit conciliaire gebeuren heeft ook de moeilijkheden bloot gelegd bij het realiseren van het orthodoxe principe van de synodaliteit wereldwijd. Naast dit bijzondere gebeuren, heeft recent de viering van de honderdste verjaardag van het lokale Concilie van Moskou van 1917-1918, aanleiding gegeven tot een theologische reflectie en discussie over de synodaliteit,¹⁰

Tenslotte beleven we ook een *kairos* van de synodaliteit in het kader van de officiële theologische dialoog tussen de rooms-katholieke Kerk en de Orthodoxen binnen de Internationale Gemengde Commissie. De synodaliteit stond en bleef de voorbije tien jaar centraal staan in de bilaterale dialoog. De twee jongste documenten van de Commissie leveren een bijzondere bijdrage aan de synodaliteit. Het gaat om het Ravenna-document (2007 over de *"Ecclesiologische en canonieke gevolgen van de sacramentele natuur van de Kerk. Kerkelijke communio, conciliariteit en gezag"*¹¹ en het laatste document van Chieti (2016) *"Synodalitéit en primauteit in het eerste millennium: naar een gemeenschappelijk verstaan in dienst van de eenheid van de Kerk."*¹² De kwestie die vandaag de Commissie bezighoudt is de synodaliteit en de primauteit in het tweede millennium.

Vermelden we ten slotte dat in de protestantse theologie de synodaliteit een actueel onderwerp blijft door van de synodale wijze waarop de protestantse gemeenschappen georganiseerd zijn. Onze oecumenische benadering hier beperkt zich tot het bilaterale orthodoxe-katholieke niveau, bij gebrek aan tijd, maar ook omwille van de beperkte kennis van de spreker van de protestantse theologie en wereld.¹³

Het is dus evident dat er een bijzonder klimaat is gecreëerd om samen na te denken over de theologische kwestie van de synodaliteit of de conciliariteit. Maar ook al kunnen we vanuit een gemeenschappelijk concept over het ideaal van de synodaliteit, als wezenlijk kenmerk van de Kerk, samen nadenken, de kerkelijke realiteit waarin die tot uitdrukking dient te komen blijft nog altijd zeer complex. We kunnen ons dus niet tevreden stellen met een mooi discours over dit ideaal, zonder ons tegelijkertijd te buigen over de praktijk van die collegialiteit. Met andere woorden, het volstaat niet te spreken over de *synodaliteit van de Kerk* en de *synodaliteit in de Kerk* te vergeten.

Hoe kunnen we voordeel halen uit dit *kairos* van de synodaliteit voor onze Kerken en voor de dialoog op ecclesiologisch en praktisch vlak? Om die vraag te beantwoorden, willen we

in eerste instantie kort vanuit de gebruikte terminologie enkele elementen aanstippen van de problematiek. In tweede instantie willen we drie theologische fundamenten belichten om samen beter de synodaliteit te begrijpen. Tenslotte zullen we een kritische blik werpen op de realiteit binnen elke Kerk, om de moeilijkheden aan te stippen die het in praktijk brengen van de synodaliteit in de weg staan, om te besluiten met enkele slotbeschouwingen.

2. Synodaliteit, Collegialiteit, Conciliariteit

Wat verstaat men onder synodaliteit? Het antwoord is niet eenvoudig, want het gaat om een abstract en veelduidig begrip. Nochtans, zoals de Belgische canonist A. Borras opmerkte, zijn theologen en canonici “het er blijkbaar over eens om te zeggen dat het gaat om een specifieke eigenschap van de Kerk, die voortvloeit uit haar *communio* natuur”.¹⁴ Inderdaad, de ontwikkeling van de ecclesologie in de voorbije eeuw heeft ons, onder meer, in staat gesteld het belang van de synodaliteit in te zien, niet enkel voor de hiërarchische structuur van de Kerk (de werking van concilies of van bisschoppensynodes), maar ook voor de Kerk zelf. Zo kunnen we de synodaliteit tegelijkertijd omschrijven als een principe in de organisatie of het bestuur van de Kerk en als een eigenschap, die inherent is aan de natuur en het leven van de Kerk zelf.

Behalve het woord synodaliteit worden nog twee woorden gebruikt: *collegialiteit* en *conciliariteit*.¹⁵ Enerzijds verwijst de bisschoppelijke collegialiteit (of eenvoudigweg collegialiteit) gewoonlijk naar de leer over het episcopaat geformuleerd door het concilie Vaticanum II in de Constitutie *Lumen Gentium*. Vermelden we dat de manier waarop het Concilie het begrip van de collegialiteit heeft gedefinieerd, overeenstemt met de bisschoppelijke synodaliteit, zoals ze door de orthodoxen wordt verstaan, mits enkele verduidelijkingen. Anderzijds zijn begrippen als synodaliteit en conciliariteit (die respectievelijk komen van het Griekse woord *σύνδοχος* en het latijnse *concilium*) in wezen synoniem en worden ze gewoonlijk onderling verwisselbaar gebruikt. Nochtans op basis van de dubbele betekenis van de synodaliteit, waarover we het eerder hadden, is het mogelijk een onderscheid te maken tussen bisschoppelijke synodaliteit (die verwijst naar de synodale of conciliaire activiteit van de bisschoppen) en de kerkelijke conciliariteit, die de

conciliaire en communautaire natuur van de Kerk weergeven. In die zin, zoals Prof. J. Farmerée het formuleerde, geeft de conciliariteit aan “voorbij de eigen verantwoordelijkheid van een bijeenkomst van bisschoppen, dat op basis van het doopsel, ieder lid van het Lichaam van Christus zijn plaats en zijn eigen verantwoordelijkheid heeft in de *koinonia* of de eucharistische *communio*”.¹⁶ Dit onderscheid in de terminologie is echter niet absoluut, het begrip synodaliteit kan ook met het epitheton ‘kerkelijk’ verbonden worden. Om de twee betekenissen beter te onderscheiden kan men zeggen dat er helemaal geen tegenstelling bestaat tussen bisschoppelijke synodaliteit en kerkelijke conciliariteit.¹⁷ Integendeel, de bisschoppelijke synodaliteit is gebaseerd op de kerkelijke conciliariteit en heeft de taak ze mogelijk te maken.¹⁸ Zo zijn, volgens Y. Congar, “de concilies in feite een veruiterlijking van de conciliariteit die ontspringt aan de natuur zelf van de Kerk, die een *communio*, *κοινωνία* dient te zijn”.¹⁹ Van zijn kant benadrukt p. Alexander Schmemmann, een bekende orthodoxe theoloog, dat de synodale of conciliaire ontologie van de Kerk, in het geheel van wat ze is en van haar leven, het kader vormt voor het functioneren van synodes en concilies.²⁰

3. De theologische fundamenten van de synodaliteit

Dat de ontologie van de Kerk conciliair is, wil zeggen dat de synodaliteit theologische fundamenten heeft. Het is dus belangrijk kort drie ecclesiologische fundamenten te schetsen van de synodaliteit. Als de Kerk fundamenteel synodaal is, dan is dat omdat:

- 1) zij als een *communio* wordt gezien,
- 2) dat zij zich manifesteert in het sacrament van de eucharistie en
- 3) dat ze een *communio ecclesiarum* is.

3.1 De *communio* ecclesiologie of de trinitaire ecclesiologie

De *communio*-ecclesiologie²¹ is ongetwijfeld het leidende beginsel vandaag in de oecumenische ecclesiologie, het staat ook centraal in de dialoog tussen de Katholieke Kerk en de Orthodoxe Kerk.²² Voor de orthodoxen is hun ecclesiologie een *communio*-ecclesiologie,²³ terwijl de Buitengewone Synode van 1985 verklaarde dat de *communio* “het centrale en fundamentele uitgangspunt is in de documenten van het Ilde Vaticaans Concilie”²⁴.

Het concept *koinonia*, dat diep verankerd ligt in de Bijbel en de Kerkvaders, en de communio-ecclesiologie die eruit volgt, zijn « een gemeenschappelijk goed », ²⁵ om een uitdrukking te gebruiken van W. Kasper, waarover men het fundamenteel eens is, vooral in de dialoog tussen orthodoxen en katholieken, omdat deze ecclesiologie hun gemeenschappelijke traditie belichaamt. Volgens J.-M. Tillard, “In het nieuwe tijdvak van de geschiedenis van de Levende Traditie die in onze eeuw, getekend door de oecumenische beweging en het IIde Vaticaans Concilie, is aangebroken, is enkel deze communio-ecclesiologie in staat, lijkt me, opnieuw aan te sluiten voorbij alle eeuwen, met de genadetijd van de *onverdeelde Kerk*”. ²⁶ Als de Kerk zelf een synode is, dan is ze dat omdat Zij de volmaakte synode van de heilige Drieëenheid weerspiegelt. ²⁷ Zo is de communio-ecclesiologie wezenlijk een trinitaire ecclesiologie. Volgens Kasper, “is de kerk in zekere zin de ikoon van de trinitaire communio van de Vader, de Zoon en de H. Geest” ²⁸; deze ecclesiologie veruiterlijkt de communautaire, relationele en communio natuur van de kerkelijke realiteit. ²⁹ Citeren we J. Zizioulas:

Welke zijn de basiselementen die een theologie van de *koinonia* kunnen funderen? (...) De *koinonia* is niet het resultaat van een sociologische ervaring of van een ethiek van het geloof. We worden geroepen tot *koinonia* niet omdat dit ‘goed’ is voor ons en voor de Kerk, maar omdat we geloven in iemand die in het diepste van zichzelf *koinonia* is. Als we geloven in een God die voor alles een individu is, dat uit zichzelf bestaat vóór iedere relatie met anderen, dan staan we dicht bij een sociologische opvatting van de *koinonia*. In dat geval is de Kerk in zichzelf geen communio: ze is dit enkel secundair op de wijze van het “*bene esse*”. De leer van de Drievuldigheid krijgt in dit verband een beslissende betekenis: God is drievuldig, in Zijn wezen zelf. Hij is relationeel. Een God die niet drievuldig zou zijn, zou niet *koinonia* zijn in zichzelf. Als ze een communio-ecclesiologie wil zijn, moet de ecclesiologie zich funderen op een trinitaire theologie. ³⁰

De communio funderen in de Drievuldigheid betekent voor Zizioulas het mysterie weerspiegelen van “het ene en de veelvoud”. God is tegelijk één en veelvoudig: de eenheid en de veelheid zijn simultaan en onderling verbonden. De grote trekken van de communio-ecclesiologie zijn volgens ons: haar trinitaire verankering, haar eucharistische realisatie en

haar opvatting van de wederkerigheid tussen de eenheid en de verscheidenheid. Nu we het eerste karakteristiek hebben aangegeven, laten we dan nu de twee andere bekijken.

3.2 Eucharistische ecclesiologie

De *communio* ecclesiologie is ook een "eucharistische ecclesiologie".³¹ Als de Kerk een *communio* is, dan voltrekt die zich bij uitstek in de viering van de eucharistie, waarin de Kerk zich manifesteert als volk van God, verzameld op eenzelfde plaats (*epi to auto*), als lichaam van Christus, gevormd door de Heilige Geest, een gemeenschap van geroepenen. De eucharistie is daardoor niet een sacrament naast de andere, of enkele "een genademiddel", maar "de manifestatie en de realisatie zelf van de Kerk".³²

De intrinsieke band tussen eucharistie en synodaliteit wordt dus vanzelfsprekend.³³ De liturgische oorsprong van het synodale fenomeen zijn ondertussen gemeengoed bij de theologen en een vanzelfsprekendheid die niet moet bewezen worden. Het is nochtans belangrijk in herinnering te brengen op welke manier eucharistie en synode met elkaar verweven zijn. Volgens Zizioulas³⁴ vloeit de intrinsieke band tussen de kerkelijke conciliariteit en de eucharistische gemeenschap voort uit het feit dat:

- 1) de eerste conciliaire structuur verscheen in de schoot van een eucharistische gemeenschap, zoals we dat zien bv. bij Ignatius van Antiochië,
- 2) de eerste concilies verschijnen als patronen van deze structuur (het *synedrion* van de bisschop),³⁵
- 3) hun bedoeling is het herstel van de eucharistische *communio* en
- 4) hun samenstelling is episcopaal: het zijn de bisschoppen, als hoofden en vertegenwoordigers van de lokale Kerken, die overleg plegen en stemmen. Daardoor komt het dat de synodaliteit gefundeerd is op de eucharistische ecclesiologie.

Vergeten we niet dat de eucharistische ecclesiologie zeker geen orthodoxe ontdekking is,³⁶ maar een benadering van de realiteit van de Kerk die verankert ligt in de patristische traditie. Bijna tegelijkertijd met N. Afanassieff, die aan de oorsprong ligt van deze uitdrukking, of zelfs iets eerder, werd de band tussen Eucharistie en Kerk door Henri de Lubac benadrukt,³⁷ een pionier, later gevolgd door talrijke katholieke theologen zoals Y. Congar, J.-M. Tillard en H. Legrand.

Dankzij de eucharistische ecclesiologie, zien wij wat de Kerk wezenlijk onderscheidt van iedere andere gemeenschap, en ook dat de Kerk een gestructureerde gemeenschap is, waarin er geen tegenstelling bestaat tussen de vier *charismata* of de ambten en bedieningen binnen de Kerk: leken, diakens, priesters en bisschop. Wij kunnen tevens de betekenis van deze ecclesiologie voor de synodaliteit vatten. Zoals in de eucharistie iedereen zijn plaats heeft in de Kerk - want er is geen eucharistie zonder het Amen van de gemeenschap, d.w.z. zonder de participatie van de leken -, zo neemt op dezelfde wijze iedereen deel aan de Kerk die in zekere zin synode is, gemeenschap, communio.

3.3 De lokale Kerk als realisatie van heel de Kerk

Het derde kenmerk van de *communio*-ecclesiologie, dat voortvloeit uit haar trinitaire fundament en haar eucharistische realisatie is het verband tussen eenheid en verscheidenheid. Deze band tussen het ene en de veelvoud is aanwezig op verschillende niveaus en in verschillende realiteiten. Eerst en vooral, op het fundamentele niveau van de lokale Kerk: de eenheid van de eucharistische gemeenschap wordt belichaamd door haar hoofd, de bisschop, zoals iedere eucharistische gemeenschap door haar *proestos*, degene die voorgaat, de priester. Niettemin wordt de verscheidenheid van de gemeenschap daarvoor niet tenietgedaan. Integendeel, er is een interdependentie: er is geen bisschop zonder gemeenschap, en er is geen gemeenschap zonder bisschop. Diezelfde interdependentie bestaat er tussen de éne, heilige, katholieke en apostolische Kerk die we belijden in het Credo en de lokale Kerken verspreid over de wereld.

De Kerk voltrekt zich noodzakelijkerwijze op een plaats en niet op een abstracte manier. Dat betekent dat de *éne Kerk* tegelijkertijd bestaat uit vele lokale Kerken. Heel de kerk is niet de optelsom van de lokale Kerken maar hun *communio*, *communio ecclesiarum*. Maar wat verstaat men onder lokale Kerk? Een parochie of een autocefale kerk? Zou een parochie of een autocefale Kerk (in de praktijk, een nationale) binnen de Orthodoxie, een lokale Kerk kunnen genoemd worden?

We kunnen deze kwestie nu niet verder uitdiepen, toch dienen we erop te wijzen dat in onze patristische en canonieke bronnen de verwijzing Kerk steeds en uitsluitend verwijst naar de structuur die wij vandaag bisdom noemen t.t.z. een eucharistische gemeenschap (in de brede zin van het woord en niet naar een liturgische bijeenkomst) geleid door de

bisschop. Noch een regionale kerk, noch de universele Kerk (die men correcter 'hele' dient te noemen) is Kerk in de strikte zin, want het gaat eerder om een groepering van lokale Kerken (en niet 'particuliere', een uitdrukking, die vooral sinds Vaticanum II gangbaar is, maar tot verwarring leidt) die met elkaar in *communio* zijn.

De *communio* begrepen als een verband tussen eenheid en diversiteit, voltrekt zich dus zowel *ad intra* van de diocesane Kerk als '*ad extra*, d.w.z. in haar relatie met de andere lokale Kerken. In die zin is de synodaliteit de bestaanswijze van de Kerk door haar dubbele rol: a) de synodaliteit is de wijze waarop een lokale Kerk dient te functioneren en b) de synodaliteit is de wijze waarop de *communio* tussen de lokale Kerken tot uiting moet komen. Deze tweede synodaliteit veronderstelt een participatie aan het synodale leven van alle lokale Kerken (diversiteit) en tegelijkertijd, het bestaan van een eenheidscentrum belichaamd door de primaatskerk. In dit verband citeert men dikwijls de 34ste canon, die apostolische wordt genoemd, en over deze interdependentie tussen de bisschoppen en de primaat handelt. Het is zo dat wanneer een bisschop deelneemt aan een synode hij zichzelf niet vertegenwoordigt maar de Kerk (waarvan hij de "corporatieve persoonlijkheid" is). Om die reden is een synode altijd een bijeenkomst van Kerken en niet van individuen.³⁸

We begrijpen nu misschien beter het belang van de lokale Kerk. Indien, volgens *Lumen Gentium* 23, de ene Kerk in en door alle lokale Kerken bestaat, dan voltrekt de correlatie tussen de kerkelijke conciliariteit en de bisschoppelijke synodaliteit zich noodzakelijkerwijze in en dankzij de lokale Kerk. In haar manifesteert zich op een sacramentele wijze de fundamentele natuur van de Kerk als *communio*. De lokale Kerk ligt dus aan de basis van de synodaliteit.

4. Een blik op de realisaties van de synodaliteit

Nu we bondig de verschillende ecclesiologische principes hebben aangegeven waarop de synodaliteit berust, dienen we ons af te vragen welke de praktische resultaten ervan zijn. Het is gebruikelijk geworden drie niveaus te onderscheiden in het kerkelijk leven: lokaal, regionaal en universeel. Vermits het universele niveau heel dikwijls de centrale kwestie is

omwille van het probleem met de romeinse primauteit, beperken wij ons tot de andere niveaus, het lokale en het regionale.

4.1. De synodaliteit in de lokale Kerk

Zoals we reeds onderstreepten, voltrekt de synodaliteit, of vanuit onze terminologische keuze de kerkelijke conciliariteit, zich fundamenteel op het niveau van de lokale Kerk. Hoe vertaalt zich die kerkelijke conciliariteit in de praktijk binnen onze Kerken? In de Katholieke Kerk hebben we een opmerkelijke lokale instelling ontdekt, die het Oosten historisch niet heeft gekend en die doet denken aan de synodale praxis in de diocesane orthodoxe kerken vandaag.

4.2. De diocesane synode

Volgens het huidige kerkelijk recht (CIC 1983, c. 460), is de diocesane synode³⁹ een "bijeenkomst van gekozen priesters en andere christengelovigen van een particuliere Kerk, die tot welzijn van de gehele diocesane gemeenschap de diocesane bisschop bijstaan".

Ook al zijn de eerste getuigenissen over diocesane synodes relatief recenter dan die over de synodes van bisschoppen (in feite gaan ze terug tot de zesde eeuw), toch kunnen we stellen dat de diocesane synode in de praktijk een evolutie heeft gekend die teruggaat tot de eerste eeuwen, toen de bisschop omgeven werd door zijn *presbyterium*. Men moet weten dat in de vroegere wetgeving (ten minste vanaf de twaalfde eeuw)⁴⁰ tot aan de actuele codex van 1983, de diocesane synode altijd een vergadering was die uitsluitend uit clerici bestond. Het is dus niet juist dat er een continuïteit bestaat met de primitieve patristische traditie, zoals dat het geval is met de "priesterlijke collegialiteit" die we aantreffen bij bv. Ignatius van Antiochië of Cyprianus van Cartago. Bij Ignatius zijn de priesters het *synedrion*⁴¹ van de bisschop, zijn assemblee of senaat, die hem vooral omgeeft tijdens de eucharistie, maar ongetwijfeld ook bij de uitoefening van zijn ambt. In een schrijven aan de priesters benadrukt Cyprianus "vanaf het begin van mijn episcopaat heb ik als regel aangenomen niets aan mijn persoonlijk oordeel over te laten, zonder uw raad en zonder de goedkeuring (consensus) van het volk".⁴² Noteren we hier dat het *consilium* hoort bij de clerus en de *consensus* bij het volk. Natuurlijk is het consulteren van de priesters niet bindend en behoudt de bisschop steeds zijn vrijheid om initiatieven te nemen en beslissingen te treffen.

In dezelfde traditionele lijn definiëren de canonieke voorschriften met betrekking tot de diocesane synodes, dat de synodale assemblee een adviserende en niet een beslissend karakter heeft. De bisschop blijft vrij in het afkondigen van decreten na de stemming in de synode. Maar ook al heeft de synode geen wetgevende bevoegdheid in de strikte zin van het woord, door "haar medewerking aan de uitwerking van de decreten (cf. cc. 29-30), neemt de synode nauw deel aan de wetgevende macht van de bisschop".⁴³ In feite kan de bisschop "het advies dat samen door de synodedeelnemers wordt gedragen, niet negeren"⁴⁴ of er zich zonder gegronde reden tegen verzetten.

Het is goed te wijzen op deze particulariteit in het synodale regime van de Kerk, die onze democratische geest soms wat ergert en om die reden slechts kan begrepen worden vanuit haar liturgische en theologische oorsprong. De bisschop is niet de gedelegeerde van een groep, of de beambte gekozen om de rechten te verdedigen van een meerderheid. Congar heeft vooral de nadruk gelegd op de betekenis van een oud concept van vertegenwoordiging die niet democratisch en parlementair is, maar "die binnen een organische context, geen afbreuk doet aan het hiërarchische karakter van het hoofd, dat zijn gemeenschap vertegenwoordigt. Hij vertegenwoordigt haar, niet als de gedelegeerde van soevereine individuen, maar als de verpersoonlijking en het geheel van het lichaam waarvan hij het hoofd is. Vanuit het gezag dat hij van de Heer ontving, die het lichaam zo heeft gemaakt, georganiseerd en één, belichaamt hij in zijn persoon – niet privé maar officieel – de leden waarover hij als hoofd is aangesteld".⁴⁵ Zo kunnen we de bisschop beschouwen als de "corporatieve persoonlijkheid" van zijn Kerk.⁴⁶ Hier blijkt de enorme verantwoordelijkheid van de bisschop: trouw blijven aan zijn taak, d.w.z. het geloof, de eensgezindheid en de *sensus fidelium* van zijn eucharistische gemeenschap representeren. De bisschop moet voortdurend weerstaan aan de verleiding om op een autonome en autarkische manier te handelen⁴⁷.

Het terug tot leven komen van de diocesane synode sinds Vaticanum II, vooral door de *receptio* van haar mooie theologie over de Kerk als volk van God, is merkwaardig. Onnodig het grote aantal diocesane synodes te vermelden dat sindsdien plaats vond, en ook niet hun voorbereiding en hun resultaten, en hun manier van werken. Vanuit onze kant zou ik twee belangrijke resultaten van deze instelling willen onderlijnen, nl. 1) dat de gelovigen zich bewust zijn geworden van het feit dat ze deel uitmaken van een gemeenschap, en 2)

de actieve participatie van de gelovigen aan de liturgie en het leven van de Kerk. De deelname van leken aan de diocesane synodes is geen nieuwigheid, ze ligt in de lijn van de traditie, zoals blijkt uit het citaat van Cyprianus.

4.3. De lokale synodaliteit in crisis

In de oosterse traditie kent men geen diocesane synodes. Men zou vandaag een parallel kunnen trekken met de vergaderingen/bijeenkomsten van clerici en leken die de bisschop kan samenroepen. Natuurlijk bestaan er voor deze vergaderingen geen canonieke voorschriften en in feite vinden ze over het algemeen ook eerder zeldzaam plaats. Het is wel zo dat, al gaan de orthodoxen prat op de synodaliteit als een orthodox waardevol bezit, de principes van de synodaliteit niet altijd worden weerspiegeld in de orthodoxe kerkelijke realiteit. Verschillende orthodoxe theologen hebben reeds aan zelfkritiek gedaan en spreken over een crisis van de collegialiteit of conciliariteit.⁴⁸

Als we de drie ecclesiologische punten die we belicht hebben, d.w.z. de *communio*, de eucharistische ecclesieologie en de wederzijdse relatie tussen bisschop en lokale Kerk, van nabij zouden bekijken, dan zouden we wellicht ontgoocheld zijn. Alvorens het over de problemen te hebben, moeten we echter zeggen dat er, zoals in de Katholieke Kerk, ook in de Orthodoxe kerk, verscheidenheid is, naargelang van het land, de culturen, de historische omstandigheden, de theologische context enz. Maar deze crisis van de synodaliteit is min of meer vast te stellen in heel de orthodoxe wereld.

Beginnen we eerst met het gemis aan gemeenschapsgevoel, zowel in de parochie als in het bisdom. Het christelijke leven van een praktiserend orthodox is erg individualistisch getint, het doel van het christen zijn is mijn persoonlijke, ja zelfs individuele, heiliging. Een sterke nadruk op onze ascetische theologie of een foutieve interpretatie van de persoonlijke vergoddelijking (*theosis*), wat op zich niet negatief is, leidt er soms toe dat de echte *communio* met de andere gelovigen eerder als een obstakel wordt gezien. In onze parochies heerst er nauwelijks een sfeer van gemeenschap of familie.

Op diocesaan vlak, zoals M. Stavrou opmerkt: "hebben de relaties de tendens eerder hiërarchisch beleefd te worden, de diocesane samenkomst wordt gemakkelijk vervangen door een bureaucratie, die als efficiënter wordt ervaren. Dit voedt enkel het klerikalisme

en bijgevolg ook het antiklerikalisme, dat de andere kant is van de medaille”.⁴⁹ Tegelijkertijd heeft een overwaardering van het bisschoppelijke ambt ertoe geleid dat de bisschop, zoals een Grieks theoloog opmerkte, “de rol speelt van een monarch die op een autoritaire wijze een verbrokkelde gemeenschap, die allang heeft opgehouden een echte gemeenschap te zijn, controleert en bestuurt”.⁵⁰ Een andere Griekse theoloog beschrijft met veel eerlijkheid de realiteit als volgt: “In het overgrote deel van de orthodoxe bisdommen worden alle belangrijke beslissingen genomen door de bisschop, als individu. De oude traditie in de Kerk, waarbij de bisschop beslissingen neemt, nadat hij de clerus en soms zelfs de leken had geraadpleegd, werd in de meeste gevallen verlaten. Dit heeft tot gevolg dat, wanneer een bisschop naar een bisschoppelijk concilie gaat, hij eerder spreekt en stemt als een individu dat eerder steunt op zijn geloof dan op de ervaring en de opinie van de clerus en de leken van zijn bisdom”.⁵¹ Wijzen we erop dat het probleem niet de democratisering van de macht is, maar eerder het gebrek aan luisterbereidheid, communicatie en overleg.

De realiteit is, voor zover ze er niet het gevolg van is, dat de gelovigen weinig participeren aan de eucharistieviering. Men moet toegeven dat de eucharistische ecclesiologie, die uit de theologie komt, het liturgische leven niet echt doordrongen heeft. M. Stavrou stelt zich terecht de vraag “Hoe zou de Eucharistie het centrale gebeuren van het kerkelijke leven in de gemeenschappen kunnen zijn, als er nog altijd oude gebruiken gelden, die vanuit de vroomheid en de gewoonte, het frequent deelnemen aan de eucharistie verbieden en maken dat enkel ouderlingen en kinderen nog aanwezig zijn of waarbij het vooraf verplicht is te biechten? In de landen met een orthodoxe traditie gebeurt het nog dat de eucharistie wordt gevierd zonder dat iemand te communie gaat, buiten de priester als voorganger”.⁵² Wel dienen we erop te wijzen dat recent, dankzij de schuchtere liturgische beweging van de voorbije decennia, de situatie beter is geworden dan een vijftigtal jaren geleden. In Griekenland stellen we heel wat positieve dingen vast: de communie is frequent, de gelovigen horen de gebeden die de priester zegt in het heiligdom, de gemeenschap reciteert het Credo en het Onze Vader en zegt het Amen bij de consecratie van de gaven enz. Hetzelfde gebeurt in andere landen, zoals Servië of Roemenië, waar, meer nog, de liturgie gevierd wordt in de lokale talen. Nochtans is de praktijk uit het verleden, bv. de eucharistieviering met de gesloten koninklijke deuren (voor het altaar), niet overal verdwenen; men

maakt van de ikonostase van onze kerken een muur die de clerus van de gelovigen afschermt.

Wij zouden nog andere problematische punten kunnen aangeven (zoals het feit dat priesters of leken niet participeren in de keuze van hun bisschop). Ze zijn symptomatisch voor de crisis van de synodaliteit in de diocesane Kerk, die zich min of meer uitstrekt over heel het orthodoxe universum. Herhalen we nogmaals dat (doordat we geen Vaticanum II hebben gehad in de Orthodoxie (!)), de *receptio* en de realisatie van een theologie van de Kerk als het Volk Gods heilzaam zou geweest zijn. Volgens ons zouden de twee eerste hoofdstukken van *Lumen gentium* gemakkelijk door de orthodoxen aanvaard kunnen worden en de invoering van de instelling van een diocesane synode zou kunnen bijdragen tot het corrigeren van sommige realiteiten die weinig in overeenstemming zijn met de synodaliteit en zijn ecclesiologie van de *communio*. Wij geloven echt met betrekking tot de lokale synodaliteit, dat wij als orthodoxen, dingen zouden kunnen leren en navolgen van de katholieke gemeenschappen. Ik beweer niet dat de realiteit in de katholieke bisdommen heel perfect is. Nochtans mijn kleine ervaring tijdens de laatste jaren dat ik in Frankrijk heb geleefd, heeft mij ervan overtuigd, dat er dikwijls een gemeenschapsgeest aanwezig is en een meer levendige participatie aan het leven van het bisdom.

4.4. De synodaliteit op het bovenlokale niveau

Wij hebben er reeds op gewezen dat de synodaliteit ook de manier is waarop de lokale Kerken met elkaar in *communio* zijn. Het is nochtans op het niveau van een regio of een provincie dat historisch synodes en concilies zijn ontstaan.

Maar hoe functioneert de synodaliteit op regionaal niveau in de katholieke Kerk en in de orthodoxe Kerk? Bij de orthodoxe Kerken wordt het regionaal niveau ingenomen door de autocefale/patriarchale Kerk die zich gewoonlijk op nationale schaal uitstrekt. In deze organisatievorm hebben wij in feite een "effectieve" bisschoppelijke synodaliteit: het patriarchaat of de autocefale Kerk wordt bestuurd door de priemaat en zijn synode, gewoonlijk samengesteld uit alle bisschoppen (of een deel waarvan allen beurtelings deel van uitmaken), volgens het principe van de interdependentie van de 34ste apostolische canon. Het is op dat niveau dat, naar ons aanvoelen, de synodaliteit op een bevredigende manier functioneert.

Wat de katholieke Kerk betreft, volgens canon (c. 431) van het kerkelijk recht “zullen op een bepaald territorium de aangrenzende particuliere Kerken samengevoegd worden in kerkprovincies”. Toch heeft dit vandaag geen concrete uitwerking gekregen en is het gewoonlijk op nationaal niveau dat we een eerder moderne instelling hebben: nl. de bisschoppenconferentie. De bisschoppenconferenties bestonden reeds voor Vaticanum II⁵³ maar na het concilie hebben ze aan belang gewonnen en werden ze verplicht. Volgens het decreet over de pastorale taak van de bisschoppen *Christus Dominus*, “Is de bisschoppenconferentie een bijeenkomst waarin de bisschoppen van een land of van een grondgebied samen hun pastorale taak uitoefenen, om het hoogste goed te bewerken dat de Kerk aan de mensen kan aanbieden, vooral met vormen en methodes van apostolaat die passend aansluiten bij de tijdsomstandigheden” (CD 38).⁵⁴

Men zal hier opmerken dat deze definitie spreekt van de bisschoppen zonder de vermelding van de Kerken (in tegenstelling tot de definitie van een kerkprovincie in het kerkelijk recht), en men de bisschoppen eerder als individuen ziet dan als hoofden van de lokale Kerken. We stellen hier heel de problematiek vast rond de leer van Vaticanum II over de bisschoppelijke collegialiteit. Deze leer (waarop de orthodoxe theologen kritiek hadden) verplicht ons te denken dat bisschoppen eerder worden gezien als individuen dan als “*corporatieve persoonlijkheden*” van hun Kerken.

Zoals Y. Congar het opmerkte, zijn de bisschoppenconferenties geen instelling van goddelijk recht en “vertegenwoordigen ze niet het college, want dat is universeel en omvat het haar hoofd, de Paus van Rome”.⁵⁵ Zo “is een bisschoppenconferentie niet het college, maar een manier waarop de collegialiteit wordt uitgeoefend”.⁵⁶ Het is om die reden dat J. Ratzinger in 1983 verklaarde dat: “Een bisschoppenconferentie als zodanig geen *mandatum docendi* heeft. Dat hoort alléén de bisschop toe, ten persoonlijke titel of het college van bisschoppen samen met de paus,⁵⁷ een stellingname dat in het *motu proprio* va Johannes-Paulus III *Apostolos suos* (27 juli 1998) werd bevestigd.⁵⁸ Dat document heeft effectief de bevoegdheden van de bisschoppenconferenties op doctrineel vlak beperkt⁵⁹.

Deze afwezigheid van doctrinele competentie van de bisschoppenconferenties heeft iets vreemds voor de orthodoxen, wat niet aan een katholieke theoloog met naam P. Bernard

Sesboué is voorbijgegaan. "Het lijkt paradoxaal, schrijft de theoloog jezuïet, dat de bisschoppen, die persoonlijk een leergezag hebben, dat verliezen wanneer ze elkaar ontmoeten om zich te beraden in naam van de collegialiteit, wat in tegenspraak is met de oude praxis van de regionale concilies. Trouwens, een canon van de Codex van 983 (can. 753) vermeldt dat de bisschoppenconferentie "een authentiek magisterium"⁶⁰ uitoefent. In feite is de verplichte goedkeuring door de H. Stoel voor het merendeel van hun beslissingen, een aanzienlijke begrenzing van hun statuut, in de uitoefening van een effectieve synodaliteit (of zelfs collegialiteit als u wilt).

Zou men de twee regionale instanties, de orthodoxe synodes en de bisschoppenconferenties met elkaar kunnen vergelijken? Het tweede Vaticaans Concilie trekt in zekere zin een parallel tussen de bisschoppelijke synodes die bestaan rond de patriarchen van het oosten en de bisschoppenconferenties. Het hoofdstuk III van de Constitutie over de Kerk *Lumen gentium* zegt over de bisschoppenconferenties dat hun bijdrage, volgens de tekst, verrijkend kan zijn "in het vertalen van de collegiale geest naar concrete toepassingen" (LG 23). Vervolgens heeft de paragraaf het over de samenwerking tussen bisschoppen en na gewezen te hebben op het specifieke geval van de oude patriarchale Kerken, zegt men ten slotte dat de bisschoppenconferenties op een "gelijkaardige wijze" deze samenwerking kunnen bevorderen. Als we beide instellingen van nabij bekijken, zullen we vaststellen dat hun verschillen het verschil weerspiegelen tussen collegialiteit en synodaliteit.

Vooreerst wordt de conferentie eerder gezien als een vergadering van bisschoppen dan van Kerken. In de Orthodoxie nemen enkel de bisschoppen die in functie zijn deel aan de synodes, ook al nemen ze er bij afwezigheid van een reële lokale synodaliteit, eerder aan deel als individu dan als vertegenwoordigers van hun eucharistische gemeenschap. De voorzitter wordt gekozen door zijn gelijken, terwijl de voorzitter van een synode altijd de primaat van deze Kerk is. De bisschoppen die deelnemen aan de synode hebben steeds een beslissend stemrecht in hun synode, die zich over alle onderwerpen kan uitspreken, ook op het vak van de doctrine. Natuurlijk over kwesties met betrekking tot het orthodoxe geloof en de moraal van het leven die met heel de orthodoxe Kerk te maken hebben, kan een synode zich niet onafhankelijk van de anderen uitspreken.

Op de website van de *Conférence des Evêques* in Frankrijk, leest men dat “haar autoriteit een ‘dienende autoriteit’ is, anders gezegd, de bisschoppenconferentie is geen tussenschakel tussen de paus en de bisschoppen: de volledige competentie van ieder bisschop in zijn bisdom blijft onaangetast”. Wat dit laatste punt betreft, in de orthodoxe Kerk is de volledige competentie van ieder bisschop ook intact, wegens het feit dat de primate en zijn synode slechts tussenkomen in het geval van een grote crisis of een conflict tussen de bisschop en zijn volk. De afwezigheid van een reële ‘autoriteit’ van de conferentie is te wijten aan de leer van de collegialiteit van Vaticanum II, dat enkel een autoriteit toekent aan de bisschop zelf, of aan het bisschoppelijke college met de paus. Door die beperking is het de vraag hoe men zich een synodaliteit op regionaal niveau kan voorstellen (en niet een vaag collegiaal gevoel) binnen en dergelijk beperkt kader.

Vermelden we verder een moderne orthodoxe instelling die gelijkenis vertoont met de conferenties. Het gaat om de bijeenkomst van de orthodoxe bisschoppen in een land dat men de diaspora noemt, d.w.z. in West-Europa, in Amerika of in Australië waar verschillende orthodoxe gemeenschappen en jurisdicties samen aanwezig zijn. De bedoeling van de bisschoppelijke bijeenkomsten van de diaspora, zoals gedefinieerd door het Heilige en Grote Concilie van Kreta, is “het bevorderen van de samenwerking tussen de Kerken op al de domeinen van de pastoraal”.⁶¹ Zoals voor de conferentie, beschikt deze bijeenkomst dus enkel over een “pastorale autoriteit”, want iedere bisschop hangt canoniek af van de synode van zijn patriarchaat of autocefale Kerk. Het enige verschil misschien is dat de voorzitter van de bisschoppelijke bijeenkomst niet gekozen is maar *ex officio* de bisschop is van het oecumenische patriarchaat en in afwezigheid van deze, de bisschop in de volgorde van de diptieken. Deze nieuwe orthodoxe instelling heeft een voorlopig karakter (ook al bestaat ze reeds vijftig jaar), in afwachting van een oplossing voor de problematiek van de organisatie van de diaspora in overeenstemming met het canoniek recht, d.w.z. het bestaan van een enkele jurisdictie en niet van verschillende jurisdicties vanuit de nationale Kerken. Het zou heel wenselijk zijn dat de Bisschoppenconferenties op een gelijkaardige manier intermediaire etappes zouden zijn naar de creatie van regionale Kerken met een zekere autonomie, in het kader van een decentralisatie van de katholieke Kerk.

Vermelden we ten slotte andere institutionele vormen van synodaliteit in de Katholieke Kerk, zoals het provinciale concilie/synode van bisschoppen dat een mogelijkheid blijft

volgens de Codex van het kerkelijk recht, maar dat zeer zelden plaatsvindt.⁶² Als men een echte bisschoppelijke synodaliteit op regionaal vlak wenst, waarom deze instantie dan niet reactiveren? Een andere parallelle instelling is het provinciale of particuliere concilie, dat de vorm heeft van een diocesane synode, maar op de schaal van een (kerk)provincie. De perspectieven van zo'n type van concilie,⁶³ waaraan bisschoppen, priesters en gelovigen uit de aangrenzende bisdommen deelnemen, zijn interessant, maar ze roepen bij een orthodox toch enige terughoudendheid op. Zo'n provinciaal concilie biedt ongetwijfeld de mogelijkheid tot een brede consultatie en een gemeenschappelijke reflectie, en het is een middel om een synodaliteit in de brede betekenis van het woord te bevorderen, die fundamenteel tot uitdrukking komt in het kader van de lokale Kerk. In alle geval dient men zich ervoor te hoeden dat er een verwarring ontstaat tussen deze bijeenkomst en een synode of regionaal concilie van bisschoppen. Met het oog op het bewaren van de eenheid binnen de lokale Kerk (en het voorkomen van de verdediging van eigenbelangen), is het van kapitaal belang dat de bisschop haar kan vertegenwoordigen buiten het bisdom.

5. Slotbemerkingen

Wat kunnen we besluiten? Onze uiteenzetting is verre van systematisch en exhaustief over een onderwerp dat meer en meer aan belang wint. We willen ons beperken tot drie punten.

Vooreerst, over de actualiteit van het onderwerp. Benadrukken we nogmaals het *kairos* van de synodaliteit dat God ons schenkt door verschillende gebeurtenissen en personen, onder wie paus Franciscus. Het is van kapitaal belang dat wij vandaag over deze kwestie nadenken, zowel binnen onze kerken als in onze wederzijdse dialoog. Op een betekenisvolle manier heeft de Internationale theologische commissie een document over de "synodaliteit" gepubliceerd, een begrip dat enkele jaren geleden eerder orthodox of protestants dan katholiek bleek te zijn. Wij hadden een orthodoxe lezing van dit document kunnen geven dat in grote trekken, denk ik, gemakkelijk door ons allen zou kunnen gedeeld worden.

Vervolgens hebben we kort drie theologische fundamenteën aangegeven (die ook aan de orde zijn in het vernoemde document), die vanuit orthodox oogpunt het begrip *communio/koinonia* verduidelijken: zijn trinitaire verankering en zijn eucharistische verwerkelijking definiëren de *communio* als een correlatie tussen eenheid en verscheidenheid (het ene en de veelvoud).

Ten slotte hebben we enkele kritische bedenkingen gemaakt bij de praxis van de synodaliteit zowel bij de orthodoxen als bij de katholieken. We hebben onze bewondering uitgesproken voor de katholieke instelling van de diocesane synode, die onze Kerk zou kunnen helpen om sommige zwakke punten in de uitoefening van de synodaliteit binnen de lokale Kerk te verbeteren. Anderzijds kan de bisschoppelijke synodaliteit van de orthodoxen de katholieke ecclesiologie en praktijk inspireren in haar inspanningen om de regionale realisatie van de bisschoppelijke synodaliteit, die door de jarenlange romeinse centralisatie gehypnotiseerd was, nieuw leven in te blazen.

De titel die we aan deze conferentie gaven kan wat provocerend klinken. Hiermee willen we benadrukken dat er een belangrijk gevaar schuilt achter dit delen van het begrip synodaliteit. Haar herontdekking is ongetwijfeld niet alleen heilzaam voor de trouw van onze respectievelijke Kerken aan de wil en de roeping van God, maar ook voor onze toenadering en ons oecumenische verlangen naar een volledige kerkelijke eenheid. Het gevaar dat we nochtans lopen door hetzelfde begrip van de synodaliteit te gebruiken is dat we de illusie hebben van een herwonnen consensus, terwijl iedere Kerk zal blijven leven en denken zoals voorheen, volgens haar eigen confessionele kerkelijke manier van zijn. Kardinaal Kasper heeft op hetzelfde risico gewezen met betrekking tot de ecclesiologie van de *communio*. Zo zegt hij: "Deze brede *receptio* (van het concept van de *communio*) mag nochtans onze ogen niet sluiten voor het feit dat achter het begrip 'communio' voorstellingen en zeer verscheiden opvattingen schuilgaan die nauw verbonden zijn met niet opgeloste oecumenische verschillen op het vlak van de ecclesiologie.⁶⁴ Het volstaat dus niet te spreken over de synodaliteit zonder op zoek te gaan naar een gemeenschappelijk begrip ervan, en er tegelijkertijd zorg voor te dragen dat onze kerkelijke praxis getekend blijft door de theologie van de synodaliteit.

Op het einde van deze interventie willen we benadrukken dat de synodaliteit als een manier om Kerk te zijn, ons oproept tot een dubbele bekering, zowel theologisch als praktisch. Van paus Franciscus onthouden we de sterke uitspraak dat “de synodaliteit een constitutieve dimensie is van de kerk” en het document van de Internationale Theologische Commissie dat de theologische fundamenten van de synodaliteit heeft geëxpliciteerd. Maar hoe moeten we dit op dogmatisch vlak zien? Zouden we met J. Zizioulas kunnen zeggen dat de synodaliteit een theologische noodzaak is of dat zij hoort tot het *esse* en niet tot het *bene esse* van de Kerk? Als de primauteit voor de katholieke ecclesiologie van goddelijk recht is, kan men dan hetzelfde zeggen van de synodaliteit?

Als we een doctrineel statuut toekennen aan de synodaliteit, dienen we verder vooruitgang te maken in de verandering van onze praxis. Gaan we aan de synodaliteit een echte institutionele uitdrukking geven op alle niveaus van het kerkelijk leven? Na wat we uiteengezet hebben, betekent een dergelijk statuut toekennen aan de synodaliteit, de onderlinge afhankelijkheid van het ene en de veelvoud, de bisschop en zijn gemeenschap, de ene Kerk en de Kerken, de primaat en de andere bisschoppen. Zonder een bekering, zowel theologisch als praktisch, zal de synodaliteit een leitmotiv blijven, enkel nog de illusie van een toenadering tussen onze Kerken, zonder ons samen te brengen in dezelfde Kerk, rond dezelfde Beker en dezelfde manier van kerkzijn!

¹ Voir p. ex. BORRAS Alphonse, *Communion ecclésiale et synodalité*, Paris, CLD Éditions, 2018 ; REPOLE Roberto, *Église synodale et démocratie, Quelles institutions ecclésiales pour aujourd'hui?*, Paris, Lessius, 2016, coll. La part-Dieu 30. Voir les numéros 106/3, 2018 et 107/2, 2019 de *Recherches de Science Religieuse* sur « La synodalité de l'Église » ; DESTIVELLE Hyacinthe, *Conduis-la vers l'unité parfaite. Œcuménisme et synodalité*, Paris, Les Éditions du Cerf, 2018, p. 115-152 et 373-379.

² À titre indicatif, voir : PAPE FRANÇOIS, « Discours aux membres du XIIIe Conseil ordinaire de la Secrétairerie générale du Synodes des évêques », le 13 juin 2013 : « la synodalité doit prendre une nouvelle direction pour

exprimer sa singularité et unité au ministère de Pierre » ; « Discours à la délégation du Patriarcat œcuménique », le 28 juin 2013 : « Je fais référence par exemple à la réflexion de l'Église catholique sur le sens de la collégialité épiscopale, et à la tradition de la synodalité, si typique dans l'Église orthodoxe. J'ai confiance qu'un effort de réflexion commune si complexe et laborieux donnera des fruits en son temps » (les textes sur le site vatican.va).

³ PAPE FRANÇOIS, « Entretien accordé aux revues jésuites » dans *Études*, octobre 2013, p. 18.

⁴ PAPE FRANÇOIS, Discours à l'occasion de la commémoration du 50e anniversaire de l'institution du synode des évêques, Rome, le 17 octobre 2015, *DC*, n° 2521, 2016, p. 75-80.

⁵ JEAN CHRYSOSTOME, *Explication in ps 149*, PG 55, coll. 493

⁶ Selon l'*Encyclique* du Saint et Grand Concile de l'Église orthodoxe, Crète 2016, n° 3 : « Dans son unité et sa catholicité, l'Église orthodoxe est l'Église des Conciles depuis l'Assemblée des Apôtres à Jérusalem (Ac 15, 5-29) » (texte dans *Contacts* 68, 2016, p. 257). Voir aussi p. ex. le sous-titre de l'ouvrage classique de Kallistos WARE, *L'Orthodoxie. L'Église des sept conciles*, Paris, Desclée de Brouwer, 1968.

⁷ Voir le numéro 255 de *Contacts*, 68, 2016, entièrement consacré au Concile.

⁸ Parmi les quatorze Églises autocéphales qui forment actuellement l'Église orthodoxe, quatre patriarchats (Antioche, Russie, Bulgarie et Géorgie) ont décidé très peu de temps avant l'événement de ne pas y participer, bien qu'elles avaient signé la convocation du Concile trois mois auparavant.

⁹ Par Église autocéphale, on entend habituellement une Église territoriale (souvent aujourd'hui de caractère national), qui est indépendante, ayant le droit de désigner librement son primat.

¹⁰ Voir les Actes du colloque « Comment vivre et partager la conciliarité ecclésiale ? La réception du Concile de Moscou (1917-198) », *Contacts*, 70 (n. 263), 2018.

¹¹ Pour la version française du document voir sur vatican.va ou dans *Istina* 53, 2008, p. 283-296.

¹² Pour le texte original en anglais sur vatican.va.

¹³ Pour un point de vue protestant dans une perspective œcuménique voir p. ex. l'article d'André BIRMELE, « La tradition des synodes luthériens et réformés » dans *Recherches de Science Religieuse*, 106/3, 2018, p. 423-442.

¹⁴ BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II » dans *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 90, 2014, p. 645.

¹⁵ Sur la terminologie voir MILTOS A., *Collégialité et Synodalité*, p. 49-51.

¹⁶ FAMEREE Joseph, « "Communion ecclésiale, conciliarité et autorité". Le document de Ravenne » dans *Revue théologique de Louvain*, 40, 2009, p. 237.

¹⁷ Cf. p. ex. CORECCO E., « Synodalità » dans BARBAGLIO Giuseppe, DIANICH Severino (sous la dir.), *Nuovo Dizionario di Teologia*, Milano, ed. San Paolo, 1988, p. 1455. VALDRINI Patrick « La synodalité (Conclusions du Colloque) » dans *La Synodalité, La participation...*, dans *L'Année canonique*, Hors série v. II, 1992, p. 852-853.

¹⁸ STAVROU Michel, « Linéaments d'une théologie orthodoxe de la conciliarité » dans *Irénikon*, 76, 2003, p. 485.

¹⁹ CONGAR Yves, « Structure ou régime conciliaire de l'Église » dans CONGAR Yves, *Le Concile Vatican II, Son Église, Peuple de Dieu et Corps du Christ*, Paris, Beauchesne, 1984, ThH 71, p. 34.

²⁰ SCHMEMANN A., « Towards a Theology of Councils » dans *Id., Church, World, Mission, Reflections on Orthodoxy in the West*, Crestwood, St. Vladimir's Seminary Press, 1979, p. 164.

²¹ Sur cette ecclésiologie, voir p. ex. DOYLE Denys, *Communion Ecclesiology, Vision and Versions*, N. York, Orbis Books, 2000 ; ROUTHIER G., « La synodalité de l'Église locale », p. 111-113, n. 1 ; Walter KASPER, *L'Église catholique, Son être, sa réalisation, sa mission*, Paris, Cerf, 2014, CF 293, p. 45-48. Jean RIGAL, *L'ecclésiologie de communion. Son évolution historique et ses fondements*, Paris, Cerf, 1997, CF 202.

²² Voir le Document de Ravenne, n° 2.

²³ P. ex. CLEMENT Olivier, « L'ecclésiologie orthodoxe comme ecclésiologie de communion » dans *Contacts*, 20, 1968, p. 10-36 et ZIZIULAS J., « L'Église comme communion » dans *L'Église et ses institutions*, Paris, Cerf, 2011, coll. « orthodoxie » n° 3, p. 101-118.

²⁴ Assemblée Générale extraordinaire du Synode des évêques (1985) « Rapport final » dans *DC* 1909, 1986, p. 39.

²⁵ KASPER W., *L'Église catholique*, p. 47.

²⁶ TILLARD Jean-Marie, « L'Église de Dieu est une communion » dans *Irenikon*, 53, 1980, p. 486. De même, en résumant le propos de DOYLE D., *Communion Ecclesiology*, p. 13, A. NISUS, « La genèse d'une ecclésiologie de communion », p. 315.

²⁷ SCHMEMANN A., « Towards a Theology of Councils », p. 163.

²⁸ KASPER Walter, « L'Église comme *communio*. Réflexions sur l'idée directrice de l'ecclésiologie du concile Vatican II » dans *La théologie et l'Église*, Paris, Cerf, 1990, CF 158, p. 395. L'auteur se réfère aux textes du Concile (LG 4 et UR 2) selon lesquels la *communio* des Églises est participation à la *communio* trinitaire.

²⁹ KASPER W., *L'Église catholique*, p. 47-48. ZIZIULAS J., « L'Église comme communion » dans *L'Église et ses institutions*, p. 109-114.

³⁰ ZIZIULAS J., « L'Église comme communion » dans *L'Église et ses institutions*, p. 105-106.

³¹ Voir LEGRAND Hervé, « L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe » dans *Istina*, 51, 2006, p. 354-374 et VANCANGH Jean-Marie (dir.), *L'ecclésiologie eucharistique*, Académie internationale des Sciences Religieuses, Bruxelles, Cerf, 2009. Voir aussi TILLARD J.-M., « L'Église de Dieu est une communion », p. 452-453.

³² ZIZIULAS J., « Introduction » dans *L'être ecclésial*, Genève, Labor et Fides, 1981, p. 16.

³³ Voir ALBERIGO Giuseppe, 'Sinodo come liturgia ?' dans *Cristianesimo nella storia*, 28, 2007, p. 1-40.

³⁴ ZIZIULAS J., « Comment on Communal Spirit and Conciliarity » dans *The one and the many*, Alhambra (California), Sebastian Press, 2010, p. 218.

³⁵ Cf. LANNE Emmanuel, « L'origine des synodes » dans *Theologische Zeitschrift*, 27, 1971, p. 212.

³⁶ C'est le P. Nicolas Afanassieff qui l'a introduit et qui est le seul non catholique cité dans les *Acta Synodalia* : LEGRAND H., « L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel », p. 354-374.

³⁷ Voir son *Corpus mysticum. L'Eucharistie et l'Église au Moyen Âge*, Paris, Cerf, 1944.

³⁸ MILTOS A., *Collégialité et synodalité*, p. 160-176 et 201-203.

³⁹ Voir p. ex. TRICHET Louis, *Le synode diocésain*, Paris, Cerf, 1992, coll. Bref. et BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 650-655.

⁴⁰ BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 651.

⁴¹ Voir *Magn.* 6, 1, *Trall.* 3, 1, *Philad.* 8, 1, SC 10bis, p. 85, 97 et 127. Pour des citations du terme chez Origène et J. Chrysostome voir VILELA A., « Le Presbytérium selon saint Ignace d'Antioche » dans *Bulletin de Littérature ecclésiastique*, 74, 1973, p. 174, n. 80.

⁴² *Ep.* 14, 4. Voir CYPRIEN DE CARTHAGE, *Lettres 1-20*, DELEANI Simone (introd., texte, trad. et comment.), Paris, Institut d'Études Augustiniennes, 2007, « Coll. des études augustiniennes », série Antiquité 182, p. 199.

⁴³ BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité depuis Vatican II », p. 653.

⁴⁴ Instruction de 1997 IV, 5b cité par BORRAS A., « Trois expressions de la synodalité », p. 653.

⁴⁵ CONGAR Y., « Conclusion » dans BOTTE B. et a., *Le Concile et les Conciles*, p. 308. CONGAR Y., « Structure ou régime conciliaire de l'Église », p. 37.

⁴⁶ Voir MILTOS Amphilochos, « La notion biblique de "personnalité corporative". De l'exégèse biblique à la théologie dogmatique » dans *Θεολογία*, 85, 2014, p. 147-175.

⁴⁷ Voir les remarques et l'analyse psychologique du professeur de l'UCL, Vassilis SAROGLU, « Psychologie de l'autorité religieuse et fonctionnement de la synodalité » dans *Θεολογία*, 86, 2015, p. 61-81.

⁴⁸ Voir dans ce sens les remarques instructives de Michel STAVROU, « Linéaments d'une théologie orthodoxe de la conciliarité » dans *Irénikon*, 76, 2003, p. 491-500 ou de Stavros YANGAZOGLU, « Crise de la synodalité ? La tendance bureaucratique de l'ecclésiologie et le problème de la représentation et de la communion réelle dans l'Église aujourd'hui » dans *Θεολογία*, 86, 2015, p. 171-194. BATHRELLOS Dimitrios, « Le Saint et Grand Concile : attentes et inquiétudes » dans *Contacts*, 67, 2015, p. 298-296-299

⁴⁹ STAVROU Michel, « La communion à l'intérieur de nos Églises : les réalités. Point de vue de l'Église orthodoxe » dans CHIRON Jean-François et CLEMENT Anne-Noëlle (sous la dir.), *Communion dans nos Églises, communion entre nos Églises*, Lyon, Profac-Theo, 2016, p. 58.

⁵⁰ YANGAZOGLU St., « Crise de la synodalité ? », p. 186-187.

⁵¹ BATHRELLOS D., « Le Saint et Grand Concile : attentes et inquiétudes », p. 297-298.

⁵² STAVROU M., « La communion à l'intérieur de nos Églises », p. 59.

⁵³ Entre autres, voir DANDOU Pépin W. F., *Les conférences des Évêques, Histoire et développement de 1830 à nos jours*, Paris, L'Harmattan, 2008 et LEGRAND H., MANZANARES J., GARCIA A. (sous la dir.), *Les Conférences épiscopales. Théologie, statut canonique, avenir*, Paris, Cerf, 1988, coll. « Cogitatio Fidei » 149.

⁵⁴ Le document les a abordées à maintes reprises CD 18, 24, 38.

⁵⁵ CONGAR Yves, « Collège, Primauté...conférences épiscopales : quelques notes » dans *Esprit et vie*, 96, 1986, p. 388.

⁵⁶ CONGAR Y., « Collège, Primauté...conférences épiscopales », p. 388. De même, pour J. HAMER, « Les conférences épiscopales, exercice de la collégialité », p. 969.

⁵⁷ Comme cité par ROUTHIER G., « Sacramentalité de l'épiscopat et communion hiérarchique », p. 73.

⁵⁸ *Apostolos suos* n° 9 et n° 14 DC, 2188, 1998, p. 751-759.

⁵⁹ Voir LEGRAND Hervé, « Les évêques, les Églises locales et l'Église entière. Évolutions institutionnelles depuis Vatican II et chantiers actuels de recherche » dans LEGRAND H. et THEOBALD C., *Le Ministère des évêques au concile*

Vatican II et depuis, p. 224-225 et SESBOÛE Bernard, « La réception officielle des énoncés de Vatican II sur l'épiscopat dans les documents du Saint-Siège depuis le nouveau Code (1983-1999) » dans LEGRAND H. et THEOBALD C., *Le Ministère des évêques au concile Vatican II et depuis*, p. 141.

⁶⁰ SESBOÛE B., *De quelques aspects de l'Église*, p. 149.

⁶¹ Saint et Grand Concile de Crète, *Document sur la Diaspora orthodoxe* (Règlement des Assemblées épiscopales art. 2), texte dans *Contacts*, n. 255, 2016, p. 297.

⁶² BORRAS A., *Communion ecclésiale et synodalité*, p. 157-159. « On pourrait relativiser cette législation en constatant que des synodes pléniers et des synodes provinciaux d'évêques restent possibles, qui eux, ne sont pas des créations du Saint-Siège. Mais on notera qu'aucune périodicité n'est prévue pour leur tenue, qu'ils ne peuvent être convoqués qu'avec l'approbation du Saint-Siège et que leurs actes doivent aussi être approuvés par ce dernier ; si bien qu'ils restent très rares, alors que la communion effective entre les diocèses est vécue habituellement au registre des conférences d'évêques » : LEGRAND Hervé, « L'ecclésiologie eucharistique dans le dialogue actuel entre l'Église catholique et l'Église orthodoxe » dans *Istina*, 51, 2006, p. 370.

⁶³ Voir JOIN-LAMBERT Arnaud, « Le concile provincial, une chance pour la synodalité de l'Église » dans *Recherches de Science Religieuse*, 107/2, 2019, p. 301-320.

⁶⁴ KASPER W., *L'Église catholique*, p. 47.

Synodaliteit: idee en realiteit in een protestantse kerk¹

Prof. dr. Leo Koffeman

Dat het thema 'synodaliteit' relevant is voor de kerk waartoe ik behoor, zal voor menigeen onmiddellijk duidelijk zijn. Ik ben emeritus-predikant en hoogleraar in de Protestantse Kerk in Nederland (PKN), en die kerk behoort immers tot de kerken van wat we noemen 'het presbyteriaal-synodale type'. Het synodale behoort dus tot de wezenskenmerken van de traditie waarin ik sta.

Hierna wil ik over de grondgedachten van dit presbyteriaal-synodale stelsel en over het onderliggende concept van de synodaliteit van de kerk iets meer zeggen, om u afsluitend te laten delen in de ervaringen – positief en negatief – die we in de PKN hebben met dit synodale aspect van onze manier van kerk-zijn. Maar ik begin met enige begripsverheldering rond het begrip synodaliteit als zodanig, vertrekkend vanuit de wijze waarop hierover in de internationale oecumene wordt gesproken.

1. Synodaliteit

Het is van belang te begrijpen dat in de wereldwijde oecumene het begrip 'synodaliteit' een bredere betekenis heeft dan in de kerkrechtelijke discussie gebruikelijk is. In die oecumenische discussie is het thema 'synodaliteit' recent weer op de agenda gezet, en wel onder meer in het belangrijke rapport uit 2013 over *De Kerk*² van de Commission on Faith and Order waarin de Wereldraad van Kerken samenwerkt met de Rooms-Katholieke Kerk. Bij mijn weten werd binnen Faith and Order niet eerder zo uitvoerig nagedacht over het thema 'synodaliteit' als in dit rapport. Er is een eigen paragraaf aan gewijd, § 53, die staat in de context van het denken over de wijze waarop in de kerk toezicht (*episkopé*) wordt uitgeoefend. In die paragraaf wordt 'synodaliteit' gepresenteerd als een synoniem voor

‘conciliariteit’. Wat betekent synodaliteit dan? Wel, zegt het rapport, en ik geef u een letterlijk citaat:

“De term synode komt van de Griekse woorden syn (met) en hodos (weg) en suggereert een ‘mee oplopen’. Zowel synodaliteit als conciliariteit betekenen dat ‘ieder lidmaat van het lichaam van Christus krachtens zijn doop zijn of haar plaats en eigen verantwoordelijkheid heeft’ in de gemeenschap van de Kerk. Geleid door de heilige Geest is heel de Kerk synodaal/conciliair op alle niveaus van haar leven: lokaal, regionaal en universeel”.³

Bij synodaliteit gaat het hier dus niet alleen om de wijze waarop de kerk op bovenplaatselijk niveau functioneert, synodaliteit is in de betekenis die het rapport *De Kerk* eraan geeft, ook bepalend voor het kerkelijk leven in de protestantse gemeente of de katholieke parochie. Zeker, de kerk kent allerlei bovenplaatselijke synodale vormen, tot en met die van de klassieke oecumenische concilies. Maar, ik citeer opnieuw:

“In de plaatselijke eucharistische gemeente wordt deze eigenschap [van synodaliteit] ervaren in de diepe eenheid in liefde en waarheid tussen de leden en de ambtsdrager die de eucharistie voorziet”.

Immers, ‘ieder lidmaat van het lichaam van Christus heeft krachtens zijn doop zijn of haar plaats en eigen verantwoordelijkheid’ in de kerkelijke gemeenschap. Opvallend is ook het pneumatologische accent: synodaliteit krijgt vorm onder de leiding van de heilige Geest. Het is van essentieel belang voor de wijze waarop de ambten in de kerk functioneren. Het gaat om meer dan alleen maar kerkordelijke beslissingsstructuren, het gaat ook om meer spirituele aspecten zoals een ‘diepe eenheid in liefde en waarheid’, in de relatie tussen gelovigen onderling en met de lokale ambtsdrager. Dat betekent ook – zo lezen we iets eerder in het document – dat “de uitoefening van gezag geworteld is in het leven van de gemeenschap en haar daadwerkelijke deelname vraagt in het ontdekken van wat God wil en waarheen de Geest leidt”.⁴ Dit is de communale of gemeenschappelijke dimensie van de uitoefening van gezag in de kerk, die ook tot uitdrukking komt in een betrokkenheid van de gemeenschap bij besluitvormingsprocessen.⁵

Maar bij synodaliteit wordt toch wel allereerst gedacht aan de gezamenlijke besluitvorming van degenen die ambtelijk gezag hebben in de kerk. Het ambt dient ook op collegiale wijze te worden uitgeoefend, want “er is een college van geordineerde ambtsdragers nodig die de gemeenschappelijke taak delen om de belangen van de gemeenschap te vertegenwoordigen”.⁶ Deze vorm van synodaliteit wordt concreet in ‘gezamenlijke besluitvorming’ (Engels: ‘common decision-making’) en ‘wederzijdse verantwoording’ (Engels: ‘mutual accountability’), als een ‘elkaar aanspreken op het leerling zijn dat eigen is aan de doop’.⁷ Bij gezamenlijke besluitvorming komt de kwestie van de kerkrechtelijke vormgeving het meest duidelijk in beeld. Hoe wordt vormgegeven aan de gezamenlijke ambtelijke verantwoordelijkheid om leiding te geven aan het kerkelijk leven?

Sinds lang onderscheidt Faith and Order drie aspecten van de uitoefening van het ambt. Ik citeer het BEM-rapport van 1982 als voorbeeld:

“Het kerkelijk ambt moet op een *persoonlijke, collegiale* en *communale* manier uitgeoefend worden. Ze moet persoonlijk zijn, omdat de verwijzing naar de aanwezigheid van Christus te midden van zijn volk het best kan geschieden door die persoon, die geordineerd is om het Evangelie te verkondigen en de gemeenschap op te roepen de Heer te dienen in de eenheid van leven en getuigen. De wijze van gezagsuitoefening moet ook collegiaal zijn, want er is een college van geordineerde ambtsdragers nodig die de gemeenschappelijke taak delen om de belangen van de gemeenschap te vertegenwoordigen. Tenslotte moet de nauwe band tussen het geordineerde ambt en de gemeenschap worden uitgedrukt in een dimensie die de hele gemeenschap insluit en waarin tot uitdrukking wordt gebracht dat uitoefening van gezag geworteld is in het leven van de gemeenschap en haar daadwerkelijke deelname vraagt in het ontdekken van wat God wil en waarheen de Geest leidt.”⁸

Synodaliteit omvat in deze termen twee van deze drie aspecten, namelijk het collegiale en het communale aspect. Het derde aspect, de persoonlijke ambtsuitoefening valt erbuiten. Tenslotte nog dit: bij synodaliteit gaat het dus niet alleen over structuren van besluitvorming en leiding, maar ook over een ethos dat we ook zouden kunnen uitdrukken met

termen die we kennen uit discussies over *good governance* in de samenleving, namelijk participatie, consensus, transparantie, bereidheid tot verantwoording, effectiviteit, efficiëntie, billijkheid en inclusiviteit. Het heeft alles te maken met het karakter van de kerk als gemeenschap, als *koinonia*.

2. Het presbyteriaal-synodale stelsel

Feitelijk hebben kerken in de geschiedenis verschillende accenten gelegd als het gaat om het vinden van een balans tussen een persoonlijke, een collegiale en een communale gezagsuitoefening. We herkennen dat in de drie basisstelsels die in het kerkrecht worden onderscheiden. In veel handboeken worden drie typerende systemen of 'stelsels van kerkregering' onderscheiden. Het onderscheidende criterium ligt daarbij in de bevoegdheden: wie heeft het voor het zeggen en onder welke voorwaarden? In de daarvoor gebruikte aanduidingen wordt steeds verwezen naar het orgaan dat in een bepaald soort kerk de centrale besturende rol speelt, met gebruikmaking van de Latijnse terminologie. Ik wees al op het presbyteriaal-synodale stelsel, waarin in bestuurlijke zin de collegialiteit het hart is, en alles draait om het *presbyterium* (de kerkenraad) en de *synodi* (de door getrapte afvaardiging vanuit de kerkenraden ontstane 'meerdere vergaderingen', zoals bij ons de klassicale vergaderingen en de generale synode). Daarvan onderscheiden we, aan de ene kant van het spectrum, het episcopale stelsel waarin de bisschop (*episcopus*) de beslissende bevoegdheden heeft en waarin derhalve de persoonlijke gezagsuitoefening centraal staat. Diametraal daartegenover staat het congregationalisme, dat – wat betreft het gewenste kerkrechtelijk model – uitgaat van het beslissingsrecht van de gemeente of de gemeentevergadering (*congregatio*); hier draait alles om de communale gezagsuitoefening.

Daar moet direct bij gezegd worden dat deze indeling in drie kerkrechtelijke systemen een hoog ideaaltypisch gehalte heeft, dat wil zeggen: er wordt in de theorie uitgegaan van een zuiverheid in de gehanteerde onderscheidingen die bij lange na niet klopt met de kerkelijke praktijk. Presbyteriaal-synodale kerken kennen soms ook bisschoppen, en episcopale kerken kennen bijvoorbeeld veelal ook synodes, zoals uit andere bijdragen van vandaag wel duidelijk zal worden.

Ik ga hier vanmiddag verder in op het presbyteriaal-synodale stelsel dat kenmerkend werd voor een groot deel van de kerken in de calvinistische traditie. Het is bepalend voor de VPKB in België, en voor het merendeel van de Nederlandse kerken die uit de Reformatie zijn voortgekomen. Het heeft in ons land zijn klassieke uitdrukking gevonden in de Dordtse Kerkorde, die dit jaar precies 400 jaar geleden tot stand kwam. De klassieke vergadering en de generale synode heten in het klassieke vakjargon 'meerdere vergaderingen' (Engels: 'major assembly'). Die term kan misverstand wekken. 'Meerder' heeft hier niet de betekenis van superieur, maar wil alleen zeggen dat meer plaatselijke gemeenten vertegenwoordigd zijn in een meerdere vergadering. Zo is de klassieke vergadering een meerdere vergadering ten opzichte van de kerkenraad, maar een 'mindere vergadering' (Engels: minor assembly) ten opzichte van de generale synode.

Nog één terminologische kwestie: kerkenraad, klassieke vergadering en generale synode worden in dit stelsel 'ambtelijke vergaderingen' genoemd. In de ambtelijke vergaderingen 'zijn de ambten bijeen'. Het is van belang deze formulering te begrijpen. Het presbyteriaal-stelsel wordt wel eens iets te snel vergeleken met dat van de parlementaire democratie. Zoals velen van parlementsleden – zeker in een districtenstelsel – verwachten dat zij in hun werk in het bijzonder opkomen voor wat van belang is voor hun eigen 'achterban', zo verwachten sommigen ook dat degene die door de kerkenraad is afgevaardigd naar de klassieke vergadering daar in het bijzonder opkomt voor de belangen van de eigen gemeente. Iets dergelijks geldt soms voor de afgevaardigden naar de generale synode. Ik heb daarvan in tientallen jaren van betrokkenheid bij het synodewerk soms heel slechte voorbeelden gezien. Maar het is niet de bedoeling. Datzelfde geldt overigens nog op een andere manier. De generale synode bestaat voor ongeveer dertig procent uit predikanten. Nu bepaalt de synode ook de arbeidsvoorwaarden van de predikanten. Soms behartigt een predikant-synodelid in de synode wel erg nadrukkelijk de belangen van de predikanten. Zo hoort het echter niet: 'de ambten zijn bijeen', en gezamenlijk zijn zij geroepen te zoeken naar wat voor de kerk op het niveau waarop zij bijeen zijn, het beste is. De kerkorde zegt het zo: "De ambtsdragers handelen in ambtelijke vergaderingen zonder last of ruggespraak" (ord. 4-3-2).

3. Relatie tot geschiedenis en context

Het is van belang te begrijpen hoe en waarom het presbyteriaal-synodale stelsel is ontstaan.⁹ Dat was in de tweede generatie na de Reformatie van de zestiende eeuw. Men leefde in de wereld van burgers in de opkomende steden van Zwitserland en de Lage Landen. Ze waren vaak ballingen die in een ander land hoogstens gedoogd door de overheid hun kerkelijk leven moesten inrichten. Ze werden geconfronteerd met de rooms-katholieke reactie op de Reformatie: het begin van de Katholieke Reformatie of Contrareformatie. De zelfbewustheid en zelfredzaamheid van burgers, de noodzaak om groepen geestverwanten zelf te organiseren en de anti-roomse overgevoeligheid voor hiërarchie en 'geboden van mensen', resulteerden in een sterk egalitaire en minimale vorm van kerkorganisatie, waarin de lokale kerkelijke gemeenschappen centraal stonden.

De organisatie-horizon van de protestantse kerken reikte nergens verder dan de politieke eenheid waar gemeentes deel van uitmaakten. Zolang het vanzelfsprekend was dat de religie tot het publieke leven behoorde was het ook vanzelfsprekend dat de diverse overheden verantwoordelijk waren voor het (toezicht op) het verzorgen van bestaansvoorwaarden, bezittingen en beheer van de kerken, kortweg het *ius circa sacra*. De presbyteriaal-synodale kerkorganisatie zelf richtte zich dan ook vrijwel uitsluitend op het terrein van het *ius in sacris*, het interne geestelijk functioneren van de kerken.

De presbyteriaal-synodale vergader- en overlegstructuur weerspiegelde in de Lage Landen die van de stedelijke magistraat en de staten van de provincies. In de Nederlandse Hervormde Kerk, ooit de staatskerk, en een van de voorlopers van de PKN, functioneerde dit stelsel overigens door overheidsingrijpen tussen 1816 en 1951 nauwelijks.

Aan ambtelijke vergaderingen is de 'leiding in de kerk toevertrouwd', zegt de kerkorde. Daarbij moet niet primair gedacht worden aan bestuurlijke taken of management, maar aan geestelijk leiding geven. Het karakter van de ambtelijke vergaderingen wordt dus medebepaald door een theologische visie op wat 'ambt' is. In de kerkorde wordt deze verantwoordelijkheid van het ambt omschreven als 'de gemeente bij het heil bepalen en bij haar roeping in de wereld bewaren'.¹⁰ Dat oogmerk kleurt als het goed is de inhoud en wijze van leiding geven in de gemeente van Christus. Bestuur en management zijn bedoeld

om daaraan concreet vorm te geven. Nu kent de PKN drie ambten, nl. predikanten, ouderlingen en diakenen. Er is echter geen breed gedragen ambtstheologie; volgend jaar hoopt de generale synode op dat punt meer helderheid te kunnen geven. Zo kent de kerkorde de term 'ordinatie' niet, en is het omstreven of een of meer van deze ambten als 'geordineerd' dient te worden beschouwd. Velen in de kerk zullen zeggen dat alleen de predikant een geordineerd ambtsdrager is, omdat aan dit ambt immers de bediening van Woord en sacramenten is toevertrouwd. Maar anderen menen dat voor elk van de drie ambten geldt dat bij wat wij aanduiden als 'bevestiging' sprake is van een ordinatie, terwijl nog weer anderen zich eigenlijk niets kunnen voorstellen bij de term 'ordinatie'. Op de achtergrond spelen grondregels uit ons kerkrecht een rol, die teruggaan op de 16^e eeuw, in het bijzonder op de besluiten van de synode van Emden (1571).

Het eerste beginsel staat te boek als het anti-hiërarchische beginsel. Het komt in onderling wat verschillende formuleringen voor in praktisch alle kerkordes binnen de Nederlandse calvinistische familie. In de kerkorde van de PKN staat het zo: "Opdat niet het ene ambt over het andere, de ene ambtsdrager over de andere, noch de ene gemeente over de andere heerse, maar alles wordt gericht op de gehoorzaamheid aan Christus, het Hoofd van de Kerk, is de leiding in de kerk toevertrouwd aan ambtelijke vergaderingen" (art. VI-1 KO). Ambten, ambtsdragers en gemeenten mogen niet 'over elkaar heersen' (Engels: 'to lord it over'). Hier gaat het om de kwaliteit van de communicatie binnen gemeente en kerk. Het kan niet de bedoeling zijn dat een enkeling zijn wil of een minderheid haar wil doordrukt tegen de bedoelingen van anderen in. In dit licht verstaan we ook ord. 4-5-1: "In alle kerkelijke lichamen worden besluiten steeds na gemeenschappelijk overleg en zo mogelijk met eenparige stemmen genomen". Soms is echter die consensus niet bereikbaar en dan is een meerderheidsbeslissing mogelijk.¹¹

De tweede fundamentele regel in het presbyteriaal-synodale stelsel ligt dicht bij het subsidiariteitsbeginsel. De kern ervan is dat op een 'hogere' niveau niet wordt besloten over zaken die op een 'lager' niveau kunnen worden afgehandeld: "In de meerdere vergaderingen zullen alleen zaken worden behandeld die naar de orde van de kerk tot het werk van de meerdere vergaderingen behoren, dan wel die in de mindere vergaderingen niet kunnen worden afgedaan" (art. VI-10 KO). Meerdere vergaderingen kunnen dus op twee manieren bevoegd zijn iets af te handelen. Het kan zijn dat een mindere vergadering iets

zelf niet kan afhandelen – en dus om hulp vraagt. Het kan ook zijn dat iets de kerken binnen het ressort van een meerdere vergadering gezamenlijk aangaat. In dat laatste geval zal dat wel blijken uit kerkordelijke bepalingen. Door de jaren heen is overigens het aantal kerkordelijk omschreven taken van de meerdere vergaderingen fors toegenomen.

Dat brengt me bij het derde beginsel: mindere vergaderingen zijn gebonden zijn aan de besluiten van de meerdere vergaderingen, zolang die besluiten niet in goed overleg zijn gewijzigd of teruggenomen. Wel bestaat er de mogelijkheid besluiten voor te leggen aan de onafhankelijke kerkelijke rechter, het college voor de behandeling van bezwaren en geschillen.

4. Ervaringen

Hoe werkt de synodaliteit nu in een kerk als de PKN? Welke ervaringen kan ik op dat punt met u delen? Ik spreek achtereenvolgens over synodaliteit op het lokale, het classicale en het synodale niveau.

4.1 Lokaal

In hoeverre honoreert de PKN de gedachte dat in een plaatselijke gemeente ieder lidmaat van het lichaam van Christus krachtens zijn doop zijn of haar plaats en eigen verantwoordelijkheid heeft in de gemeenschap van de Kerk?

Eén van de kenmerken van deze vorm van kerkregering is inderdaad dat alle leden mee verantwoordelijk zijn. Dat komt allereerst tot uitdrukking in het stemrecht. De basisregel is dat wie als kind gedoopt is, wordt uitgenodigd om bij het volwassen worden zelf verantwoordelijkheid te aanvaarden door in een kerkdienst de openbare geloofsbelijdenis af te leggen, daarmee in te stemmen met de eigen doop en te beloven 'mee te werken aan de opbouw van de gemeente van Christus'. Daarmee verkrijgt men het stemrecht, met inbegrip van het kiesrecht bij de verkiezing van ambtsdragers. Als er een vacature is in de kerkenraad stelt de kerkenraad een kieslijst op en alle belijdende leden mogen hun stem uitbrengen. De uitslag is bindend voor de kerkenraad. Over andere zaken kan gestemd worden in een gemeentevergadering. Daarbij moet worden aangetekend dat zulke vergaderingen niet beslissen: als de kerkenraad de gemeente bijvoorbeeld een beleidsplan of

een begroting voor de komende jaren voorlegt en de meerderheid van de gemeentevergadering wijst dat af, kan de kerkenraad dat stuk in beginsel toch gewoon aanvaarden. Maar wijs is dat in het algemeen niet.

In veel (vooral wat meer traditionele) gemeenten werkt het zo al eeuwen. Maar in veel gemeenten is het ook niet meer zo. Dat komt onder meer omdat nog maar weinig mensen waarde hechten aan het afleggen van de openbare geloofsbelijdenis: het wordt als te formeel en te institutioneel ervaren. Kun je zo op één moment een keuze maken voor je hele leven? Moet je als het ware niet elke dag opnieuw kiezen? In de kerkorde is daarom de mogelijkheid opgenomen dat een kerkenraad – na raadpleging van de gemeenteleden – ook anderen, zoals doopleden boven de leeftijd van achttien jaar, het stemrecht verleend. Een tweede ervaring in veel gemeenten is dat het moeilijk is voldoende ouderlingen en diakenen te vinden. Waar in meer behoudende gemeenten inderdaad nog een kieslijst wordt opgemaakt, waarna de gemeenteleden kiezen uit de voorgedragen kandidaten, is het in veel andere gemeenten zo dat de kerkenraad voor een vacature meestal maar één kandidaat kan vinden, die dan door de kerkenraad verkozen wordt verklaard zonder verkiezing door de gemeenteleden.

Op een derde punt honoreert de kerkorde het beginsel dat alle gemeenteleden mee verantwoordelijk zijn voor het leven van de gemeente. De kerkorde schrijft namelijk voor dat de kerkenraad op een aantal punten alleen tot een koerswijziging kan komen nadat de gemeenteleden in de gelegenheid zijn gesteld daarover hun mening te geven.¹² Dat geldt voor zaken als het verlenen van het stemrecht aan doopleden, maar bijvoorbeeld ook voor het toelaten van kinderen tot de maaltijd van de Heer, voor het zegenen van huwelijken van mensen van hetzelfde geslacht of voor het ingrijpend verbouwen van een kerkgebouw. In al deze zaken is het, nadat de gemeente gehoord is, de eigen verantwoordelijkheid van de kerkenraad om een besluit te nemen.

Overigens zijn in de meeste gemeenten veel niet-ambtelijke vrijwilligers actief op deelterreinen van het kerkelijk leven, veelal in commissies en werkgroepen. Daarmee ligt de uitvoering van allerlei vormen van kerkelijk werk (jeugdwerk, pastoraal bezoekwerk, (wereld)diaconaat, vorming en toerusting) voor een kleiner of groter deel buiten de kerkenraad, die echter wel de eindverantwoordelijkheid draagt.

4.2 Regionaal

Hoe functioneert de classicale vergadering? Deze had en heeft vooral taken die te maken hebben met gemeenten en met predikanten. Voor zaken als het fuseren van twee gemeenten was tot voor kort toestemming nodig van de classicale vergadering (of veelal van haar bestuur, het 'breed moderamen'). Op dit gebied is de kerkorde in 2018 ingrijpend gewijzigd: kerkenraden hebben meer vrijheid gekregen. Toestemming was ook nodig – en is nog steeds nodig – voor tal van besluiten met betrekking tot de positie van predikanten: ze worden beroepen met instemming van de classicale vergadering, en die instemming is ook nodig als bijvoorbeeld de werktijd wordt aangepast, of als er maatregelen moeten worden genomen omdat een predikant niet goed functioneert.

De basisregel is dat kerkenraden in een classis (een regio binnen de kerk) ambtsdragers afvaardigen naar de classicale vergadering. Tot 2018 was dit inderdaad de regel binnen de PKN. In de praktijk functioneerde dit stelsel echter niet erg goed. Veel kerkenraden lieten zich zelden of nooit vertegenwoordigen in de classicale vergadering, met als gevolg dat soms zelfs het voor het nemen van besluiten kerkordelijk verplichte minimum van aanwezigheid van de helft van de leden niet werd behaald. Uiteraard leidt zo iets tot frustratie bij degenen die wél verantwoordelijkheid nemen, veelal wat oudere ambtsdragers. In 2018 werd mede daarom een ingrijpende structuurwijziging doorgevoerd. Tot die tijd waren er 74 classes (regio's). Door samenvoeging is dat aantal teruggebracht tot elf. Dat betekent ook dat niet alle kerkenraden meer een ambtsdrager afvaardigen. Bij een vacature in de classicale vergadering kan een kerkenraad een kandidaat stellen, en als er meer kandidaten dan vacatures zijn, worden er verkiezingen gehouden waarbij elke kerkenraad in een 'ring' (een district binnen de classis) een stem mag uitbrengen.

4.3 Landelijk

Op landelijk niveau kent de PKN dus de generale synode. Na de Tweede Wereldoorlog is het landelijk kerkelijk apparaat tot de jaren zeventig sterk gegroeid: de gemeenten hadden op gebieden als zending, werelddiaconaat, gemeenteopbouw, jeugdwerk en dergelijke behoefte aan meer ondersteuning. Landelijke Dienstencentra van toen nog drie afzonderlijke kerken namen steeds meer mensen aan, onder verantwoordelijkheid van de generale synode. Na 1970 zette echter in de kerken de krimp in, qua ledental en qua financiën, in

directe samenhang met de verdere secularisatie van de samenleving. Dat drie kerken uiteindelijk samengingen in één PKN, staat daar niet los van. Daarmee kwam het zwaartepunt van het kerkelijk leven weer sterker te liggen bij het gemeentelven op plaatselijk niveau.

Hoe functioneert de generale synode? In de loop van de jaren is de omvang van de generale synode ingrijpend afgenomen: van meer dan 150 leden (twee per classis plus enkele anderen) in 2004 naar ongeveer 60 (vijf per classis plus enkele anderen) nu. Ook hier zien we dat de samenstelling van de generale synode nogal eenzijdig is: relatief veel wat oudere mannen, niet zelden gepensioneerd. Alleen onder de predikanten komen relatief wat meer jongeren naar voren.

De generale synode heeft als een van haar taken het vaststellen van de kerkordelijke bepalingen. Daarin komt een bijzonder aspect van synodaliteit naar voren: als de generale synode de kerkorde wil wijzigen, dan gaat dat altijd in twee lezingen, twee opeenvolgende behandelingen met een half jaar tot een jaar tussenruimte. Na de eerste lezing kunnen alle kerkenraden en classicale vergaderingen hun mening geven over de gewijzigde tekst. Daarna stelt de synode die, al dan niet aangepast, definitief vast.

5. Evaluatie

De synodaliteit staat in de PKN in zoverre onder druk dat de behoefte van mensen om mee te beslissen over en medeverantwoordelijkheid te dragen voor het werk van de kerk op alle niveaus is afgenomen. Het is moeilijker geworden om mensen te vinden die zich hiervoor inzetten.

Ik wijs nog kort op één tendens. Naast de synodaliteit is de ruimte voor een meer persoonlijke uitoefening van het ambt, met name van dat van predikant, vergroot. Verschillende recente kerkordewijzigingen wijzen voorzichtig in de richting van een wat scherpere profilering van het predikantsambt. Te denken valt aan de toenemende flexibilisering, aan de grotere nadruk op de wenselijkheid van mobiliteit van predikanten, en de toegenomen professionalisering van het predikantschap, onder meer zichtbaar in de verplichte bij- en nascholing. Van belang is ook de versterking van de collegialiteit in het predikantencorps. Hierbij valt ook een nieuwe ambtelijke figuur op: de classispredikant.

Sinds 2018 werkt in elk van de 11 classes een classispredikant. Deze bezoekt elke gemeente, elke predikant en elke dienstdoende kerkelijk werker (minstens) eenmaal per vier jaar, en kan om in moeilijke situaties escalatie te voorkomen met onmiddellijke ingang een maatregel te nemen, zoals het tijdelijk op non-actief stellen van een predikant of een andere ambtsdrager. Maar ook die bevoegdheid is tenslotte ingebed in de synodaliteit, want de klassicale vergadering moet deze maatregel dan wel beoordelen.

¹ Lezing bij gelegenheid van de 53e oecumenische studie- en ontmoetingsdag van de Nationale katholieke commissie voor de oecumene, Hoepertingen, 30 november 2019.

² *The Church: Towards a Common Vision*, Genève: World Council of Churches, 2013. Hierna: CTCV.

³ Vgl. *Baptism, Eucharist, Ministry*, Genève: World Council of Churches 1982 (voortaan: BEM/M), § 26, en *The Nature and Mission of the Church*, Genève: World Council of Churches 2005 (voortaan: NMC), § 53, 99, cf. § 104 italics.

⁴ Vgl. CTCV, § 52.

⁵ Vgl. BEM/M, § 27.

⁶ Vgl. CTCV, § 52.

⁷ Vgl. *Called to be the One Church*, Genève: Wereldraad van Kerken 2006 (voortaan: CBOC), § 7, vgl. § 3-7.

⁸ BEM/M, § 26, geciteerd in CTCV, § 52. Het is niet moeilijk het belang van deze drie dimensies te herkennen in respectievelijk de episcopale (persoonlijk), de presbyteriaal-synodale (collegiaal) en de congregationalistische traditie (communaal).

⁹ Zie voor het volgende ook de bijdrage van Hélène Evers, Wim van der Schee en mij in: E. van der Borgt en C.L. van de Broeke (red.), *Religieus leiderschap in post-christelijk Nederland*, Utrecht: KokBoekencentrum 2019/2020 (verschijnt binnenkort).

¹⁰ Vgl. art. V lid 1 PKO.

¹¹ Zo vervolgt het genoemde artikel uit ord. 4: "Blijkt eenparigheid niet bereikbaar, dan wordt besloten met meerderheid van de uitgebrachte stemmen, waarbij blanco stemmen niet meetellen".

¹² Zie ord. 4-8-9.

De Church of England en synodes¹

Prof. Mark D. Chapman

1. Het probleem van kerkelijk bestuur

In het bestuur van de Church of England heeft zich een aanzienlijk aantal veranderingen voorgedaan in de twintigste eeuw. Deze hebben uiteindelijk geleid tot de instelling van een Algemene Synode in 1970, bestaande uit drie "houses" – voor de bisschoppen, de clerici en de leken – die het niet altijd eens met elkaar worden. Met de aanstelling van een Aartsbischoppelijke Raad in 1999, als tweede uitvoerend orgaan naast de House of Bishops, werd dit zelfs nog ingewikkelder. Het vereist een oog voor detail, gecombineerd met een gevoel voor het ridicule, om je een weg te banen door het labyrint van reglementen en procedures. Het kost de nodige moeite om de smaak van de Algemene Synode te pakken te krijgen. Ik weet niet of ik de meest geschikte kandidaat was, maar een oud-student die van mening was de bijdrage van een historicus kon volstaan, overtuigde me om me kandidaat te stellen voor de Algemene Synode van 2010. De Algemene Synode is een orgaan dat zichzelf erg serieus kan nemen, en ongetwijfeld zijn er meer, niet in de laatste plaats in de Bisschoppelijke Kamer, die liever een meer gestroomlijnde en professionele manier van kerkbestuur zouden zien. Misschien hadden de initiatiefnemers achter de Aartsbischoppelijke Raad dit ook in gedachte.

Een dergelijke houding ten aanzien van de leken in het bestuur van de Kerk werd ook gedeeld door sommigen op belangrijke posities in de Church of England. John Hooper, bisschop van Gloucester en een van de martelaren van de Reformatie, had bijvoorbeeld geen hoog aanzien van de leken. Hij noemde het volk 'het veelkoppig monster', dat vanwege diens onkunde 'ontvankelijk was voor bisschoppelijke bespelingen, en de sluwheid en goddeloosheid van de geestelijkheid'.² Het volk, zo voelde hij, had nauwelijks opleiding

genoten en was bijgelovig. Het verdiende weinig zeggenschap in het bestuur van de Kerk. Hoeveel sympathie er voor dergelijke oordelen over de rol van de leken in het bestuur van de Kerk ook moge zijn, er zullen weinig Anglicanen zijn die de leken een stem in het bestuur van de Kerk zouden proberen te ontzeggen. Daar kunnen zeer praktische redenen voor zijn. In een tijd waarin, in ieder geval in Engeland, de financiële last van de Kerk in toenemende mate op de schouders van de actieve leken rust, is er sterk het besef dat het principe 'geen belasting zonder vertegenwoordiging' ernstig genomen moet worden. Zoals de twee huizen van de bisschoppen en de clerus, samen de Convocation geheten, hun oorsprong vinden in de behoefte van middeleeuwse koningen om instemming van de geestelijkheid te krijgen voor belastinginning,³ zo is ook de vertegenwoordiging van de leken louter pragmatisch te verstaan. Het is interessant om te zien dat een van de pioniers in synodaal bestuur in de Anglicaanse Gemeenschap, bisschop Robert Gray van Kaapstad, ondanks zijn High-Church gezindheid, de instelling van een House of Laity al vanaf het begin op dergelijke gronden verantwoordde: de Kerk kan niet bestuurd worden zonder de instemming van de leken die geacht worden ervoor te betalen. Toen de leken in 1876 tot de synode gingen behoren, was dit volgens Peter Hinchliff 'niet vanuit een historische of theologische overtuiging, maar omdat zij het geld en de macht bezaten dat nodig was en omdat een zuiver-klerikale bijeenkomst niet alleen ondenkbaar maar ook onwerkbaar zou zijn geweest in de negentiende eeuw'.⁴

2. De synode en het probleem van verdeeldheid

Dit voorbeeld uit Zuid-Afrika wijst op iets cruciaal in de natuur en theologie van de synodes. Terwijl men er in de literatuur vaak vanuit lijkt te gaan dat de debatten en discussies in de meestal drukbevolkte synodes vooral gericht waren op verheldering en articulatie van belangrijke kwesties inzake leer en kerkorde, waren de bijeenkomsten, in ieder geval in oorsprong, vaak zeer wereldlijk. Hoewel de Convocations in Engeland gedurende de Middeleeuwen het recht hebben verworven om canones te codificeren, besteedden zij het gros van hun tijd aan de bespreking van wereldlijke aspecten in het kerkbestuur.⁵ En vaak controleerden ze de macht en de aanspraken van de monarch. Misschien is er juist vanwege deze wereldlijke zorgen opvallend weinig discussie geweest over de theologie van

de synodes in de Church of England. Afgezien van enkele recente discussies over de zogenaamde 'conciliaire beweging' in de middeleeuwen,⁶ zijn de Engelse synodes opvallend weinig onderzocht, zowel doorheen de geschiedenis als vandaag de dag.⁷ Het laatste volledige overzichtswerk in synodale geschiedenis dateert van 1960, zelfs nog voor de instelling van de Algemene Synode. En er is zo goed als geen werk over de theologie van de synodes in Engeland. Het probleem hier is niettemin dat deze synodes ook niet zozeer theologisch lijken. Zij zijn daarentegen rommelig, conflictrijk en zeer politiek. Hierdoor lijken zij vaak niet gedreven door de grote christelijke deugden van geloof, hoop en liefde.

De Church of England heeft een systeem voor kerkelijk bestuur omarmd dat gekenmerkt wordt door conflict, compromissen en soms uitgesproken vijandigheid tussen de facties. Dit is duidelijk geworden met het herstel van een actieve bijeenroeping vanaf het midden van de negentiende eeuw en de instelling van een algemene vergadering in 1919. Toen, na jarenlange zeggenschap van het parlement, aan de Kerk het gezag werd gegeven om zelf beslissingen te nemen, verdwenen de koehandel en het politieke gesjacher niet. Er ontstond een systeem dat niet gebaseerd was op het feit dat mensen het met elkaar *eens* zijn; integendeel, het werd snel een plek waar diegenen die het *oneens* waren samen tot beslissingen probeerden te komen. Synodes waren juist vanwege het gebrek aan eenheid in de Kerk noodzakelijk. Het is daarom van belang om in het achterhoofd te houden dat elke theologie van synodaal bestuur een *politieke theologie* is: dit vereist dat wat Ephraim Radner recent 'eristologie' heeft genoemd, of de studie van de verdeeldheid onder de christenen in relatie tot politieke macht.⁸

Vanuit mijn ervaring onder twee Aartsbisschoppen van Canterbury kan ik zeggen dat de Algemene Synode van de Church of England geen bijzonder gezellige bedoeling is: het is zwaar gepolitiseerd en in de debatten ontbreekt het vaak aan de kwaliteiten van luisteren en leren. Zowel de kwestie rondom vrouwelijke bisschoppen als, meer recent, kwesties rondom seksualiteit zijn goede voorbeelden hiervan. Een speciale vorm van politieke theologie is nodig om synodes te begrijpen. Synodes kunnen claimen dat zij de wil van God voor de Kerk onderscheiden, maar omdat de Kerk uit heiligen en zondaars bestaat, is iedere vorm van kerkbestuur in de Kerk altijd ten diepste politiek. Kerk-politiek gaat, net als alle andere politiek, over macht, gezag en legitimiteit. En natuurlijk zijn de grenzen tussen

kerkelijke en seculiere politiek in een vreemd land als het Verenigd Koninkrijk, waar de monarch nog steeds aan het hoofd van de Kerk staat, soms eerder vloeibaar.

3. Een theologie van synodes

Dus waar te beginnen met een theologie van synodaliteit? Voor velen zou de leer over de drie-ene God het vanzelfsprekende antwoord zijn. Maar als synodes gegrond zijn op conflict en de institutionalisering van onenigheid, dan zouden we misschien aan het tegenovergestelde eind moeten beginnen. Echter, dergelijke reserves bij de vraag of de Triniteitsleer geschikt is voor het onderbouwen van menselijke politieke gemeenschappen, zijn zeldzaam. In kerkelijke rapporten en veel van de theologische literatuur, inclusief haast alle werken over missie,⁹ is het eerder een gemeenplaats geworden dat al hetgeen de Kerk eigenlijk hoeft te doen is zich te modelleren naar de harmonie en relationaliteit van de Triniteit zoals men die zich inbeeldt. Vader, Zoon en Heilige Geest bieden en ontvangen liefde in een relatie van perfecte wederkerigheid of wederzijdse inwoning.¹⁰ Dit betekent dat het kleine beetje theologische reflectie dat er over de aard van de structuren van synodes in de Church of England is geweest, simpelweg heeft aangenomen dat de beste plaats om een theologische reflectie over het bestuur van de Kerk op te zetten, de Triniteitsleer zou moeten zijn. Bijvoorbeeld in het rapport *Synodical Government in the Church of England* (1997),¹¹ wat nog steeds de meest uitgebreide bespreking van het wezen van de Algemene Synode is,¹² wordt in de korte theologische secties die voorafgaan aan het zeer praktijkgerichte corpus van het rapport, eenvoudigweg verondersteld dat de Triniteitsleer het vanzelfsprekende beginpunt is. De openingssectie 'Theologische principes en historische ontwikkeling' citeert direct uit een Rapport dat beweert dat het leven van de Kerk 'volkomen trinitair is in haar fundering, wezen en hoop', zonder precies uit te leggen hoe. De Kerk werd gezien als 'ferm onderdeel van Gods goede schepping, een vergadering van mannen en vrouwen met uiteenlopende gaven en vaardigheden, die elkaar liefhebben en ondersteunen doorheen de positieve en negatieve momenten van hun dagelijkse leven'.¹³

Een ander rapport over *Episcopal Ministry* omschrijft de bestaansgrond van de Kerk als 'het voeden en ondersteunen van relaties onder mensen die, voor zover dit mogelijk is voor ons als schepselen, verenigd zijn in een gelijkenis met het trinitaire leven'.¹⁴ De Kerk wordt begrepen als de arena waar mensen pogen zich voortdurend te spiegelen naar de Triniteit, in al hun harmonieuze relaties die bijeengehouden worden door de gaven van de Geest.¹⁵ De Kerk is in staat om het goddelijke leven te beleven, wanneer verschillende mensen de diverse gaven van de Geest belichamen en deze gaven gebruiken om het gemeenschappelijke leven van de Kerk op te bouwen. Wat daarentegen opvallend genoeg ontbreekt, is een variant van een opvatting dat de Kerk als politieke institutie doordeesemd is met conflict en verdeeldheid en dientengevolge gedwongen is om de vuile manieren van de wereld aan te wenden bij het nemen van beslissingen.

Mijns inziens moet een theologische verantwoording van synodaliteit elders beginnen. De reden daarvoor is tamelijk eenvoudig: trinitaire taal slaagt er niet in om de Kerk te beschrijven zoals zij werkelijk is. In plaats daarvan lijkt het veel beter om over de Kerk na te denken als levend onder de omstandigheden van zonde. Het nemen van beslissingen leidt niet altijd tot een eenheid in verscheidenheid noch bewaart het het vermogen tot *comprehensiveness*. Zoals de laatste jaren in de debatten over vrouwelijke bisschoppen in de Church of England naar voren kwam, kunnen synodes wrede aangelegenheden zijn aangezien het nemen van beslissingen altijd dient om diegenen aan de verliezende zijde uit te sluiten en te vervreemden, zelfs wanneer ze de beslissing soms zelfs met tegenzin aanvaardden: er zijn momenten waarop wederzijdse inwoning en *comprehensiveness* onmogelijk zijn. Als dat het geval is, is het misschien beter om realistischer te zijn en een andere reeks theologische principes uit te werken voor de beoefening van synodaliteit.

Dit betekent dat een theologie van synodaliteit wellicht veel beter gefundeerd kan worden in een Augustijns begrip van de Kerk dan in de triniteitsleer. Voor Augustinus, zoals hij duidelijk heeft gemaakt in zijn anti-Donatistische geschriften, bestond de Kerk uit heiligen en zondaars, een *corpus permixtum*,¹⁶ en kan de Kerk daarom niet anders dan een lichaam te zijn dat doordeesemd is van conflict; er zullen concurrerende kreten om gezag en machtsaannames zijn wanneer het hemelse botst met het aardse. Als een instituut dat zowel goddelijk als menselijk is, moet de Kerk structuren en mechanismes uitwerken die

beter haar identiteit als het lichaam van Christus uitdrukken, maar waarin de Kerk desondanks een instituut blijft dat bestaat uit mensen in al hun zondige complexiteit. Zij zou heilig kunnen zijn, maar haar heiligheid wordt altijd gecompromitteerd door machtskwesaties.

Vanuit haar lange geschiedenis weten we over de Kerk dat mensen niet altijd met elkaar samen willen leven en soms anderen uit willen sluiten van hun verbond: reeds vanaf Paulus en de Handelingen der Apostelen zit dat erin. Het zou inderdaad eerlijk zijn om te stellen dat conflict in de Kerk eerder norm dan uitzondering is, wat precies de reden is waarom zij overkoepelende structuren en middelen om conflict te institutionaliseren nodig heeft. In de vroegste dagen van de Kerk ontstonden de netwerken van katholiciteit niet omdat iedereen het met elkaar eens was, maar juist om exact het tegenovergestelde.

4. Legitimiteit en autoriteit

Al vanaf het begin van de Kerk speelde de machtskwestie een cruciale rol. In toenemende mate werd de authenticiteit en legitimiteit van de traditie gegarandeerd door diegenen wiens ambt autoriteit verleenden, terwijl ze tegelijkertijd tot hun ambt geroepen werden door de lokale kerken en later de lokale machtshebbers: het was al vroeg een gemeenplaats in de Kerk dat de *vox populi* samenviel met de *vox dei*. Wanneer er besluiten genomen werden, was het echter meestal het geval dat de verdeeldheid zich voortzette: concilies en synodes konden hoogstens tijdelijke overeenstemming bereiken. Hetzelfde blijft het geval: synodale besluiten leiden simpelweg tot verdere escalatie van het conflict. Het is onwaarschijnlijk dat synodes instituties zijn om consensus te bouwen; het zijn inderdaad vaak plekken waar omgangsregels gelden om min of meer effectief met conflict om te gaan.¹⁷ Een synode zal net als een parlement door een mechanisme, of een serie praktijken, gekenmerkt worden die in een indamming van conflict voorzien: de theologie van synodes zal grotendeels de studie van 'eristologie' zijn, de theologie van verdeeldheid en de principes die het mensen mogelijk maakt met dergelijke verdeeldheid te leven zonder in geweld of schisma's te vervallen. Er is dientengevolge geen noodzaak om zich te verontschuldigen voor het feit dat de Algemene Synode van de Church of England politiek is en een plek van veelvuldig conflict.

Net zoals het geval is in de politiek van het staatsbestel, is bij iedere vorm van kerkelijk beleid de vraag van de legitimiteit centraal. Dit is het geval voor elk kerkbestuur, presbyteriaans, congregationeel of de hybriede vorm van de bisschop-binnen-een-synode die uiteindelijk werd aangenomen in de Church of England en de meeste andere kerken van de Anglicaanse Gemeenschap. Willen synodes werken dan moeten ze als legitiem aangezien worden; hun gezag moet aanvaard worden door de kerken die ze beogen te besturen. Zoals het geval is bij parlementen, moet iedere macht die ze uitoefenen verbonden worden met degenen over wie ze die macht uitoefenen. Legitiem gezag veronderstelt bijgevolg vertrouwen in politieke instellingen die allerlei soorten mechanismen belichamen die gebruikt worden om sommige van de vreselijkste omstandigheden van menselijke zonde te verminderen. Met zulk een mate van vertrouwen zullen synodes instellingen worden die de verdeeldheid niet noodzakelijk wegnemen, maar kerken minstens leren hoe ermee te leven.

5. De disfunctionaliteit van het synodaal bestuur in de Church of England

De laatste jaren is men de synodes in de Church of England veel meer gaan zien als organen wiens voornaamste taak het is om de consensus te bevorderen. Synodes werden weinig meer dan plaatsen om de initiatieven van de House of Bishops te ondersteunen, dat de neiging had om zich bij het bevorderen van de eenheid in de Kerk als een soort van CEO boven de andere twee Houses te stellen: steeds meer spraken zij 'collegiaal', met één stem, wat rampzalig bleek in het recente debat over het bisschoppelijk rapport aangaande de gedeelde opvattingen over menselijke seksualiteit, dat werd besproken in februari 2016 en afgewezen door de House of Clergy. Dit rapport blijft grote verdeeldheid opwekken. Het is de afgelopen jaren bewezen dat bestuur bij uitvoerend dictaat door de bisschoppen, met de verwachting dat de rest van de synode instemt, geen succesvolle bisschoppelijke strategie is. We willen suggereren dat de Church of England nog steeds met de consequenties leeft: bij de onsuccesvolle verkiezing over vrouwelijke bisschoppen in november 2012 kwam de zeldzame uiting van quasi-unanimiteit veel te laat om een zeer verdeeld House of Laity te overtuigen van het belang van gehoorzaamheid aan de hoeders van het geloof. Inderdaad, in de werking van de synode tussen 2010 en 2015 vertoonde het House of Bishops uitingen van wat Paul Valliere recent 'synodophobia' heeft

genoemd, een woord ontleend aan de Deense theoloog Hans Raun Iversen die de term heeft ontwikkeld met betrekking tot de enigszins ongebruikelijke Deense vorm van 'kerkloos christendom'.¹⁸ Net als regeringen in de Britse politieke sfeer, hebben bisschoppen al het mogelijke gedaan om de synode te omzeilen, waardoor zij snel het deksel op de neus kregen.

6. Luisteren

Naast een dergelijke synodophobia is er een parallelle reeks van 'luisterprocessen' geweest, dat tegenstanders probeerde aan te moedigen om met elkaar in contact te treden. Deze hebben een prominente rol gekregen in de Church of England en de bredere Anglicaanse Gemeenschap: het 'luisterproces' is uit achtereenvolgende Lambeth Conferenties voortgekomen, bijzonder in relatie tot onenigheid over seksualiteit. Dit werd opgepakt door de Church of England, waar mensen met verschillende theologische opvattingen over de legitimiteit van homoseksuele relaties samengebracht werden om gefaciliteerd naar elkaar te luisteren. Dit betrof ook wat Rowan Williams heeft genoemd 'het luisteren naar nuances, het luisteren naar de verborgen muziek in wat iemand zegt of doet, luisteren soms ook naar wat onder de oppervlakte ligt zowel als wat direct voor ons staat. Het is een zware opgave en het komt niet snel tot stand.'¹⁹

Deze benadering is een risicovolle strategie gebleken voor een Kerk die complexe en zorgvuldig samengestelde mechanismes heeft ontwikkeld om te verzekeren dat er geluisterd wordt. Eigenlijk is een van de belangrijkste kenmerken van de Algemene Synode dat het een vorm van representatief bestuur en commissiestructuren heeft ontwikkeld die, net als een parlement, een legitimiteit dragen die hen verleend wordt door de lokale kerken, die erop vertrouwen dat de synode hun vele conflicten kan dragen. Ondanks dat haar structuren misschien niet ideaal zijn, bezit zij een legitimiteit die verleend wordt door een systeem van verkiezingen en vertegenwoordiging. Het idee dat een bisschop de synode kan omzeilen en op enige wijze 'direct' kan luisteren, wat gelijkenis vertoont met de rol van 'speciaal adviseur' in een regeringssysteem, kan extreem schadelijk zijn voor de legitimiteit van de vertegenwoordigende overheid. Het kan misschien een prijzenswaardige kwaliteit zijn om te luisteren naar alle gezichtspunten en te verzekeren dat er een mate van openheid is aan de tafel, maar het zijn meestal de luidruchtige stemmen die het voor

elkaar krijgen om in de eerste plaats reeds rond de tafel te zitten. Dit lijkt een uitermate risicovol mechanisme te zijn voor een Kerk die een systeem van synodaal bestuur heeft omarmd: er zou door alle partijen, inclusief de bisschoppen, vertrouwen gesteld moeten worden in dat bestuur. Uiteindelijk zijn deze luidruchtige stemmen, samen met vele andere en vaak rustigere stemmen, vertegenwoordigd – wellicht oververtegenwoordigd – in de Synode, en het is door de mechanismes van geïnstitutionaliseerd conflict dat deze stemmen het best gehoord worden.

7. Synodofobie en de vertegenwoordiging van de leken

De rol van de synodes is zelfs nog complexer in het wereldwijde Anglicanisme. Het concept 'episcopacy' dat in de Anglicaanse gemeenschap is ontstaan, heeft, door de grillen van de geschiedenis, meermaals gefaald om gepast gewicht te geven aan de rol van synodes en de rol van de leken. Bisschoppelijk leiderschap werd vaak verward met bisschoppelijk autoritarisme. Het is waarschijnlijk om deze reden dat, zoals Valliere schrijft, de aanblik van conciliair of synodale autoriteit 'als intrinsiek tegengesteld aan vrijheid... krachtig blijft in het Anglicanisme tot op vandaag'.²⁰ Het principe van synodaliteit is nauwelijks ontwikkeld in de structuren van de Anglicaanse Gemeenschap. Dit betekent dat er de kerken die net als de Church of England door synodes bestuurd worden niet echt gevoelig zijn voor wat 'conciliaire legitimiteit' genoemd kan worden in de bredere Anglicaanse Gemeenschap. De leken, die betalen voor de Kerk, zullen het afkeuren om door de bisschoppen verteld te worden wat zij zouden moeten doen, ongeacht of die bisschoppen van thuis of elders komen, wanneer zij weinig tot geen formele vertegenwoordiging hebben. Zoals Valliere schrijft, 'heeft de wankelende Anglicaanse gemeenschap meer dan ooit behoefte aan een wereldwijd concilie'.²¹ Een Concilie of synode 'zou het Anglicanisme kunnen veranderen'²² door voor de eerste maal het principe van leken-synodaliteit te introduceren in de grondslagen van het Anglicanisme.²³

Tegelijkertijd kunnen de harde rechten van de leken in de Church of England niet als vanzelfsprekend beschouwd worden. Zoals Aartsbisschop Lang opmerkte in een preek kort na de instelling van de Church Assembly in 1919: 'iedere man of vrouw die trouw aan de Kerk betuigt wordt nu bekleed met een persoonlijke verantwoordelijkheid voor het welzijn van de Kerk, voor het succes of het mislukken van haar goddelijke zending.' Verder merkte

hij op dat 'alles afhankelijk is van de geest, het motief, het doel, de vooruitzichten waarmee het kerkvolk het nieuwe tijdperk binnen treedt, boven op het karakter dat haar al vanaf het begin kenmerkt.'²⁴ Ik denk dat dit vandaag evenzeer waar is met betrekking tot de Algemene Synode als met betrekking tot de instelling van de structuren van de Anglicaanse Gemeenschap.

De moeizaam verworven vrijheid van de leken om hun visie en opinies te uiten werd helder samengevat in een brief aan Henry Hoare, een van de negentiende-eeuwse pioniers op het gebied van lekenvertegenwoordiging. Wanneer de Synodes gesproken zullen hebben, zo stelde de schrijver, 'dan denk ik dat er tegen die tijd een voldoende basis aan publieke opinie (in de beste zin) gevestigd zal zijn, zonder welke niemand kan handelen, en waartegen zelfs de Convocation ... betrekkelijk machteloos zou staan.'²⁵ Wanneer men verder kijkt dan de Britse Constitutie, is het belangrijk op te merken dat het gezag en de legitimiteit van het House of Laity bovenal theologisch afhankelijk is van de notie dat de voornaamste roeping van alle christenen, die voortkomt uit het verbond van hun doopsel, wordt uitgedrukt in een dergelijk begrip van 'publieke opinie'.

Een dergelijk benadering is niet vrij van kritiek: Colin Podmore stond bijvoorbeeld zeer kritisch tegenover het idee van een doopverbond omdat het eerder te liberaal en zeer Amerikaans zou zijn.²⁶ Deze invraagstelling van een theologie van de doop heeft gevolgen voor de perceptie van de legitimiteit van de House of Laity in de Algemene Synode in verhouding tot de andere Houses (ofschoon de House of Laity, eerder dan het Hoger- en Lagerhuis van de Convocatie, de belangrijkste erfgenaam van de parlementaire soevereiniteit is). Het zou van meet af aan tegen de theologische richting van de Synode ingaan. Het rapport over Kerk en Staat uit 1916 dat geleid heeft tot de oprichting van de Church Assembly was bijvoorbeeld heel helder over de rol van de leken: 'het is van groot belang om duidelijk te maken dat wanneer wij pleiten voor het herstel van de autonomie van de Kerk, wij de Kerk bedoelen en niet alleen de geestelijkheid'.²⁷ Het lijkt mij dat de roeping die besloten ligt in de doop en uitgedrukt wordt in vertegenwoordigende synodes in het middelpunt van alle synodes moet staan, van het niveau van de parochie tot de structuren van de Anglicaanse Gemeenschap. Echter, dit inzicht wordt betwist door de verheffing van het 'historische episcopaat' boven het principe van synodaliteit in de Anglicaanse Gemeenschap, zoals belichaamd in de zogenaamde Lambeth Quadrilateral. Op zijn minst

historisch is het duidelijk dat het gezagsmodel van de Church of England gebaseerd is op het overwegend door 'leken' gevoerde veto van het parlement en, later, op het House of Laity van de Algemene Synode eerder dan op het gezag van het historische episcopaat.²⁸ Een theologische verantwoording berust in de gedeelde doop en daar lijkt dringend behoefte aan te zijn voor de toekomst van de Anglicaanse Gemeenschap, nu deze zich van een losse federatie verenigd of niet rond een vaag 'historisch episcopaat' ontwikkelt tot een synodale en representatieve Kerk.

8. Conclusie

Uit deze discussie komt een theologie van synodaliteit naar voren die deze situeert in een politieke theologie van geïnstitutionaliseerd conflict die zijn oorsprong vindt in het kerkverstaan van Augustinus van Hippo. De Algemene Synode van de Church of England is net als andere synodes een politiek orgaan dat ingesteld is om de verdeeldheid en conflicten te dragen die inherent zijn aan de menselijke conditie, en niet een of ander ingebeeld subtrinitair 'liefdesfeest' dat gericht is op het bouwen van consensus of het uitdrukken van de Anglicaanse 'omvattendheid'.²⁹ Als we een theologisch gegrond mechanisme van geïnstitutionaliseerd conflict hebben, dat representatief is voor de gehele Kerk, dan is het alleen dat orgaan waar we onze besluitvorming aan toe zouden moeten vertrouwen. De bisschoppen hebben – net als een uitvoerende Regering – een eerbiedige plaats in het proces, maar zij moeten hun respect en hun vertrouwen winnen door middel van samenwerking met en betrokkenheid bij het vertegenwoordigend orgaan. Autocratie, ook al berust dit op goddelijk gezag, is geen goede manier om vrienden te maken en mensen te beïnvloeden, in het bijzonder wanneer zij diegenen zijn die hun deel betalen. Synodes mogen dan niet ideaal zijn, maar dat is wel waar de Church of England, en vrijwel alle andere kerken van de Anglicaanse Gemeenschap, voor hebben gekozen om met hun conflicten om te gaan. De bisschoppen hebben een constitutionele rol en een vetorecht, maar net als de Britse regering moeten zij de kunst van het vertrouwen en de politiek van het compromis aanleren, en ook moeten zij de kunst van publieke onenigheid leren, liever dan een opgedrongen collegialiteit waarvan weinigen in de andere twee Houses ooit zullen geloven dat dit veel meer is dan een poging om tegen elke prijs conflict te voorkomen. Misschien heeft de Kerk juist meer angst voor conflict dan zij eigenlijk zou moeten hebben.

-
- ¹ Some of this material comes from my article, 'Does the Church of England have a Theology of General Synod?' in *Journal of Anglican Studies* 11 (2013), pp. 15-31.
- ² Letter from Hooper to Bullinger, 5 February 1550, in Hastings Robinson (ed.), *Original letters relative to the English Reformation: written during the reigns of King Henry VIII., King Edward VI., and Queen Mary: chiefly from the archives of Zurich* (Cambridge: University Press for the Parker Society, 2 vols, 1846-1847), vol. 1, p. 76.
- ³ See Eric Kemp, *Counsel and Consent: Aspects of the Government of the Church as exemplified in the history of the English Provincial Synods* (London: SPCK, 1961), esp. pp. 63-142.
- ⁴ Peter Hinchliff, 'Laymen in Synod: An Aspect of the Beginnings of Synodical Government in South Africa', in G. J. Cuming and Derek Baker (eds), *Studies in Church History, Volume 7: Councils and Assemblies* (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), pp. 321-7, here p. 327.
- ⁵ Kemp, *Counsel and Consent*, pp. 65-86.
- ⁶ Francis Oakley, *The Conciliarist Tradition: Constitutionalism in the Catholic Church, 1300-1870* (Oxford: Oxford University Press, 2003); and Paul Valliere, *Conciliarism: A History of Decision-Making in the Church* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012).
- ⁷ See Kemp, esp. pp. 87-112. See also the 1902 Report: *The Position of the Laity in the Church being the Joint Committee of the Convocation of Canterbury (1902)* (reprint with an introduction by Norman Sykes, Westminster; Church Information Board, 1952).
- ⁸ Ephraim Radner, *A Brutal Unity: The Spiritual Politics of the Christian Church* (Waco, TX: Baylor University Press, 2012), p. 4.
- ⁹ See David Jacobus Bosch, *Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission* (Maryknoll: Orbis, 1991), e.g. p. 390.
- ¹⁰ This approach is exemplified, for example, by Colin Gunton, *The Promise of Trinitarian Theology* (Edinburgh: T & T Clark, 1993); *The One, The Three and the Many. God, Creation and the Culture of Modernity* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993); Paul S. Fiddes, *Participating in God. A Pastoral Doctrine of the Trinity* (London: Darton, Longman and Todd, 2000) and Jürgen Moltmann, *The Trinity and the Kingdom of God* (London: SCM, 1981).
- ¹¹ Review Group by the Standing Committee of the General Synod, *Synodical Government in the Church of England: A Review* (London: Church House Publishing, 1997).
- ¹² The report, *Government by Synod* (London: Church Information Office, 1966), deliberately avoided theology since it sought to create a General Synod from the Church Assembly without the need for parliamentary legislation.
- ¹³ Archbishops' Commission on the Organisation of the Church of England, *Working as One Body* (London: Church House Publishing, 1995), §1.6.
- ¹⁴ Archbishops' Group on the Episcopate, *Episcopal Ministry* (London: Church House Publishing, 1990), §19.
- ¹⁵ *Working as One Body*, §1.10-25.
- ¹⁶ *brev.* 3.20; *c. Don.* 9.12; *doc. Chr.* 3.32; cf. *civ. Dei* 18.49. The Augustine references are cited according to the schedule in Allan D. Fitzgerald OSA, *Augustine through the Ages: An Encyclopedia* (Grand Rapids, Michigan: Eerdmans, 1999), pp. xxxv-ii.
- ¹⁷ *A Brutal Unity*, p. 264.

¹⁸ Cited in Paul Valliere, *Conciliarism: A History of Decision-Making in the Church* (Cambridge: Cambridge University Press, 2012), p. 162.

¹⁹ Archbishop's retreat addresses, July 2012 at: <http://www.archbishopofcanterbury.org/articles.php/1739/the-archbishops-retreat-addresses-parts-iii-iv-v> (accessed 2 December 2012).

²⁰ Valliere, *Conciliarism*, pp. 192-3.

²¹ *Conciliarism*, p. 209.

²² *Conciliarism*, p. 235.

²³ See my essay, 'American Catholicity and the National Church: The Legacy of William Reed Huntington' in *Sewanee Theological Review* (forthcoming, 2013).

²⁴ Cited in F. A. Iremonger, *William Temple* (London: Oxford University Press, 1948), p. 275.

²⁵ Letter from an unnamed correspondent to Hoare, 23 October 1851, in J. B. Sweet, *A Memoir of the late Henry Hoare Esq. MA, with a narrative of the church movements with which he was concerned from 1848 to 1865 and more particularly the revival of Convocation* (London: Rivington's, 1865), p. 308.

²⁶ Colin Podmore, 'The Baptismal Revolution in the American Episcopal Church: Baptismal Ecclesiology and the Baptismal Covenant' in *Ecclesiology* 6 (2010), pp. 8-38.

²⁷ The Archbishops' Committee on Church & State, *Report* (London: SPCK, 1916), p. 31. It drew extensively on the earlier 1902 report on the laity in the church.

²⁸ Mark Chapman, *Bishops, Saints and Politics: Anglican Essays* (London: T & T Clark, 2007), pp. 9-32.

²⁹ See Mark Chapman, *Anglican Theology* (London: Continuum, 2012), ch. 1.

Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk

Zr. Carine Devogelaere

1. Inleiding

Op 2 maart 2018 publiceerde de [Internationale Theologische Commissie](#), na goedkeuring door de Congregatie voor de Geloofsleer en paus Franciscus, een tekst over synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk. Het thema zelf kwam reeds herhaaldelijk voor in de geschriften en toespraken van de huidige paus. Hij gebruikt dikwijls het beeld van de weg en nodigt uit om samen met anderen op weg te gaan, zowel binnen de Kerk als in de bredere samenleving. In zijn programmatorische exhortatie *De vreugde van het evangelie* zegt hij dat de bisschop 'de groei van overlegorganen zal stimuleren zoals ze in het Wetboek van kerkelijk recht worden voorzien en andere vormen van pastorale dialoog, vanuit het verlangen om iedereen te beluisteren en niet enkelen die hem steeds naar de mond praten. Het doel van dit participatieproces is niet in eerste instantie de kerkelijke organisatie, wel de missionaire droom iedereen te bereiken.' (EG 31)

In de exhortatie die hij schreef na de tweede synode over het gezin, noemt paus Franciscus de voorbije werkwijze een synodaal traject (AL 50) en een synodaal proces (AL 199). Nog uitdrukkelijker is zijn taal in de exhortatie *Christus leeft* wanneer hij over de jongerenpastoraal zegt dat die 'alleen maar synodaal kan zijn; ze kan met andere woorden alleen maar tot stand komen door "samen op weg" te gaan. Dit impliceert een waardering van de charismatische gaven die de Heilige Geest aan elk van de leden van de Kerk verleent in overeenstemming met de roeping en zending, doorheen een proces van medeverantwoordelijkheid [...] Gemotiveerd door deze Geest kunnen wij evolueren naar een participerende en medeverantwoordelijke Kerk die zich bewust is van haar rijke verscheidenheid en dankbaar de bijdragen van trouwe leken aanvaardt, inclusief zowel jongeren en vrouwen, gewijde mannen en vrouwen als groepen, verenigingen en bewegingen.' (CV 206)

Laten we met deze inleidende citaten in het achterhoofd deze publicatie over synodaliteit doornemen.

2. Voorstelling van het document

Het document begint met een algemene inleiding waarin enkele begrippen zoals synodaliteit, collegialiteit en concilie worden omschreven. Artikel 9 beroept zich op paus Franciscus zelf die *'in overeenstemming met de leer van Lumen Gentium benadrukt dat synodaliteit "ons het meest adequate interpretatiekader biedt om het hiërarchische dienstwerk zelf te begrijpen"*¹ en dat, op basis van de leer van de *sensus fidei fidelium*,² alle leden van de Kerk actieve subjecten van evangelisatie zijn.³ Hieruit volgt dat het in werking stellen van een synodale Kerk de onmisbare vooronderstelling is voor een nieuwe missionaire impuls waarbij het hele volk Gods betrokken is. Bovendien bevindt synodaliteit zich in het hart van het oecumenische engagement van de christenen: omdat het een uitnodiging is om samen de weg naar de volledige gemeenschap te bewandelen.'

Artikel 10 geeft aan hoe de tekst verder is opgebouwd. Ik citeer het integraal.

'In de eerste twee hoofdstukken gaat dit document in op de noodzaak om de theologische betekenis van de synodaliteit te verdiepen in het perspectief van de katholieke ecclesiologie, in harmonie met de leer van Vaticanum II. Het eerste hoofdstuk keert terug naar de normatieve gegevens die in de Heilige Schrift en de Traditie worden aangetroffen om in het volle licht te stellen dat de synodale gestalte van de Kerk haar wortels vindt in de historische ontwikkeling van de openbaring en om de fundamentele connotaties en specifieke theologische criteria aan te geven die het begrip definiëren en de praktijk reguleren.

Het tweede hoofdstuk stelt de theologische grondslagen van de synodaliteit voor in overeenstemming met de ecclesiologische leer van Vaticanum II en verbindt die met het perspectief van het pelgrimerende en missionaire volk van God en met het mysterie van de Kerk als *communio*, onder verwijzing naar de kenmerkende eigenschappen van de eenheid, heiligheid, katholiciteit en apostoliciteit van de Kerk. Ten slotte wordt de relatie tussen de deelname van

alle leden van het volk Gods aan de zending van de Kerk en de uitoefening van het gezag van de herders verdiept.

Op basis hiervan beogen het derde en vierde hoofdstuk enkele pastorale oriëntaties aan te bieden. Het derde hoofdstuk verwijst naar de concrete toepassing van de synodaliteit op verschillende niveaus: in de lokale Kerk, in de *communio* tussen de lokale Kerken van een regio en in de universele Kerk. Het vierde hoofdstuk biedt oriëntaties met betrekking tot de spirituele en pastorale bekering en de gemeenschappelijke en apostolische onderscheiding die nodig zijn voor een authentieke ervaring van de synodale Kerk, met aandacht voor de positieve impact op de oecumenische tocht en op de sociale diaconie van de Kerk.'

3. Enkele algemene principes

Omdat mijn inbreng beperkt is in de tijd, heb ik ervoor gekozen stil te staan bij hoofdstukken 3 en 4 en die vanuit de praktijk in de Vlaamse Kerk te illustreren.

Synodaliteit laat zich aflezen op 3 manieren: als ingesteldheid of stijl, in structuren zoals raden of overlegorganen en in de concrete processen of praktijken, met name de samenkomsten van die organen. Sinds Vaticanum II zijn er al heel wat positieve ervaringen opgedaan met synodaliteit. Er werden bisschoppensynodes gehouden, de bisschoppenconferenties kregen vorm evenals de priesterraden en diocesane pastorale raden. Maar het lijkt me dat het elan van de eerste jaren na het Concilie in de voorbije decennia is afgezwakt tot paus Franciscus weer volop aandacht vraagt voor de synodale roeping van het volk van God. Het is belangrijk daarbij de articulatie tussen "allen", "sommigen" en "één" voor ogen te houden.

'Synodaliteit impliceert de uitoefening van de *sensus fidei* van het *universitas fidelium* (allen), het leidende ambt van het college van de bisschoppen, elk met zijn presbyteraat (sommigen), en het eenheidsambt van de bisschop en van de paus (één). Het resultaat is dat, in de synodale dynamiek, het gemeenschapsaspect dat het hele volk van God omvat, de collegiale dimensie met betrekking tot de uitoefening van het bisschoppelijke ambt en het primatale

ambt van de bisschop van Rome met elkaar worden verbonden.’ (SynLZKerk 64)

Om de deelname van “allen” mogelijk te maken, zijn enkele voorwaarden essentieel. Het veronderstelt een structuur of procedure waarin de gelovigen een inbreng kunnen doen. Daartoe is vorming van een ‘volwassen kerkelijk bewustzijn’ (SynLZKerk 73) noodzakelijk. Bovendien dienen de charismatische gaven van allen erkend te worden. De Geest spreekt doorheen iedere betrokkene in de mate dat die zich daarvoor openstelt. De leden van het volk van God proberen gezamenlijk te luisteren naar wat de Geest tot de Kerk zegt door het Woord van God dat vandaag weerklinkt, en de tekenen van de tijd met de ogen van het geloof te interpreteren. (SynLZKerk 68)

De tekst breekt een lans om de inbreng van de gelovigen ernstig te nemen. Het gaat om meer dan een vrijblijvend advies. Maar het synodale proces moet plaatsvinden binnen een hiërarchisch gestructureerde gemeenschap waarbij een onderscheid gemaakt moet worden tussen het proces van besluitvorming (*decision making*) door middel van een gemeenschappelijk werk van onderscheiding, overleg en samenwerking, en de pastorale beslissing (*decision taking*) die onder de bevoegdheid valt van de hiërarchisch verantwoordelijke. De besluitvorming is een synodale bevoegdheid, de beslissing is een ministeriële verantwoordelijkheid. (SynLZKerk 69) Dit onderscheid klinkt verhelderend maar ligt vaak moeilijk in concrete situaties.

4. De realisatie van synodaliteit

De praktijk van synodaliteit drukt zich uit *‘in institutionele structuren en in processen die langs verschillende stadia (voorbereiding, viering, receptie) tot synodale handelingen leiden, waarbij de Kerk wordt opgeroepen op verschillende niveaus de synodaliteit die haar eigen is, te verwerklijken’*. (SynLZKerk 76) Het document noemt vervolgens een reeks van bestaande organen en structuren op het niveau van de lokale Kerk, op regionaal niveau en voor de universele Kerk.

‘De diocesane synode in de Kerken die de Latijnse ritus volgen en de eparchiale vergadering in de oosterse Kerken⁴ vormen de “belangrijkste onder de participatieve structuren van het bisdom” en nemen er “een eersterangs plaats”⁵

in.’ (SynLZKerk 78) ‘De deelname van “allen” wordt geactiveerd door consultatie in het proces van voorbereiding van de synode en heeft tot doel alle stemmen te verzamelen die de uitdrukking zijn van het volk van God in de lokale Kerk. De deelnemers aan vergaderingen en synodes, door verkiezing of benoeming door de bisschop, zijn de zogenaamde “enkelen”, aan wie de taak van de viering van de diocesane synode of de eparchiale vergadering is toevertrouwd. Het is van essentieel belang dat de synodedeelnemers in hun geheel een betekenisvol en evenwichtig beeld geven van de lokale Kerk, dat de verscheidenheid aan roeping, bedieningen, charisma’s, competenties, sociale status en geografische afkomst weerspiegelt.’ (SynLZKerk 79)

Op aanwijzing van het Tweede Vaticaans Concilie werden de priesterraad en de diocesane pastorale raad⁶ ingesteld als permanente synodale structuren. Elk Vlaams bisdom heeft inderdaad een priesterraad.⁷ Maar een diocesane pastorale raad is kerkrechtelijk niet verplicht en is niet overal (meer) aanwezig. Hij is nochtans *‘de meest geëigende permanente structuur om de synodaliteit in de lokale Kerk werkelijkheid te laten worden’*. (SynLZKerk 81) We kunnen ons afvragen of die diocesane pastorale raad kan vervangen worden door een andere vorm van overleg zoals vermeld in artikel 82: *‘Onder impuls van de implementatie van Vaticanum II worden in verschillende lokale Kerken ook regelmatig bijeenkomsten gehouden om de communio en medeverantwoordelijkheid uit te drukken en te bevorderen en bij te dragen aan een geïntegreerde pastorale planning en evaluatie.’* Misschien is het een idee om vanuit de basis zo’n overleg vorm te geven als dit ontbreekt op diocesaan niveau.

Op parochiaal niveau zijn volgens het document *‘twee structuren met een synodaal profiel voorzien: de parochiale pastorale raad en de raad voor economische aangelegenheden, met deelname van leken aan het overleg en de pastorale planning’*. (SynLZKerk 84) De tekst pleit ervoor om de oprichting van zo’n lokale pastorale raad verplicht te stellen. In Vlaanderen bestaan deze raden wel in de huidige parochies en ook in de pastorale eenheden. Maar de praktijk leert dat hun vergaderingen vaak weinig of niet getuigen van een synodaal proces. Op het niveau van een regio, een kerkprovincie, een continent bestaan meerdere structuren en mogelijkheden om vorm te geven aan de synodaliteit.

Particuliere concilies⁸ beogen *'de deelname van het volk van God aan de processen van onderscheiding en beslissing'* en zijn *'niet alleen de uitdrukking van de collegiale gemeenschap onder de bisschoppen'* (SynLZKerk 88), maar volgens het kerkelijk wetboek hebben enkel bisschoppen er een beslissende stem. Alle andere aanwezigen hebben alleen een raadgevende stem⁹.

'De bisschoppenconferenties in de context van een land of regio zijn een recente creatie [...] en werden als zodanig door het Tweede Vaticaans Concilie¹⁰ gewaardeerd in het perspectief van de *communio-ecclesiology*. Hun ecclesiologische relevantie werd herbevestigd door paus Franciscus, die heeft uitgenodigd om hun bevoegdheden te bestuderen, ook op het gebied van de leer¹¹.' (SynLZKerk 89)

De tekst verwijst voor de verdere uitbouw hiervan ook naar de *'theologie en het recht van de oosterse Kerken'*.¹²

'Op het niveau van de universele Kerk kan een preciezere procedure bij de voorbereiding van de bijeenkomsten van de bisschoppensynode de bisschoppenconferenties in staat stellen om doeltreffender bij te dragen aan synodale processen waarbij het hele volk van God betrokken is, door de lekenangelovigen en de experts in de voorbereidingsfase te raadplegen.' (SynLZKerk 91)

Hoe zo'n raadpleging vorm moet of kan krijgen, wordt niet beschreven. Voor mij zouden de diocesane pastorale raden daarin een rol kunnen spelen. Ook het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB),¹³ het lekenadviesorgaan dat door de bisschoppen werd opgericht op het niveau van het Nederlandstalig landsgedeelte, lijkt mij een aangewezen gesprekspartner voor de bisschoppen.

Op macroregionaal en continentaal niveau kunnen raden opgericht worden waarin meerdere bisschoppenconferenties vertegenwoordigd zijn en/of hiërarchen van de verschillende oosterse Kerken. We denken op dit niveau aan de COMECE, de Commissie van bisschoppenconferenties van de Europese Unie en aan de CEE, de Raad van de Europese bisschoppenconferenties.

Ook op het niveau van de universele Kerk zijn er structuren die bedoeld zijn om de synodaliteit vorm te geven. Het document noemt het oecumenisch concilie, de bisschoppensynode, het college van kardinalen en de Romeinse Curie.

5. De bekering tot een vernieuwde synodaliteit

Ook al gebruikt paus Franciscus bij mijn weten de term ‘aggiornamento’ niet, toch beseft hij dat de Kerk haar zending maar kan vervullen als ze haar pastorale aanpak voortdurend vernieuwt door de tekenen van de tijd te lezen in het licht van het evangelie. Ze dient trouw te blijven aan het *depositum fidei* en tegelijk open te luisteren naar de stem van de Geest die spreekt doorheen het volk van God. Om dat waar te maken roept hij op om synodaal op weg te gaan. Hij noemt dit

‘de constitutieve weg van de Kerk; de vorm die ons toelaat de werkelijkheid met de ogen en het hart van God te interpreteren; de voorwaarde om de Heer Jezus te volgen en om dienaars van het leven te zijn in deze gewonde tijd. De synodale adem en het synodale ritme onthullen wie we zijn en de dynamiek van *communio* die onze beslissingen bezielt. Alleen binnen deze horizon kunnen we onze pastoraal werkelijk vernieuwen en aanpassen aan de zending van de Kerk in de wereld van vandaag; alleen op deze manier kunnen we de complexiteit van deze tijd onder ogen zien, dankbaar voor de afgelegde weg en vastbesloten om die met *parrhesia* (vrijmoedigheid) voort te zetten¹⁴. (SynLZKerk 120)

In hoofdstuk 4 van het document ‘Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk’ worden enkele concrete aspecten van het synodaal proces belicht. Reeds bij de beschrijving van de bisschoppensynode werd vermeld hoe die verloopt ‘*volgens opeenvolgende fasen: de voorbereiding, de viering en de implementatie*’. (SynLZKerk 100) In de recente synodes over het gezin (2015 en 2016) en over de jongeren (2018) lanceerde paus Franciscus een uitgebreide consultatie van de *sensus fidei* van het volk van God. De respons van de bisschoppenconferenties wereldwijd was zeer divers. In sommige landen werden de (leken)gelovigen gehoord via online bevestigingen, in andere beperkte de conferentie zich tot het inwinnen van informatie in de eigen kringen van vicarissen en priesters. Over

de manier waarop de verzamelde gegevens werden samengevat en doorgegeven aan het secretariaat van de synode is weinig bekend. Wel werd duidelijk dat de openbaarheid van deze informatie erg verschilde van land tot land. Bovendien waren er landen waar parallelle bevragingen werden georganiseerd door organisaties die zich onvoldoende beluisterd wisten door de officiële kanalen. Dat toont aan hoe belangrijk het is om duidelijk en open te communiceren over de kansen en mogelijkheden maar ook over de grenzen van een synodaal proces.

Het document van de internationale theologische commissie roept eerst en vooral op tot een pastorale bekering. De grote uitdaging *'is het intensiveren van de onderlinge samenwerking van allen bij het evangeliserende getuigenis op basis van de gaven en rollen van eenieder, zonder de leken te klerikaliseren en zonder de geestelijkheid te seculariseren, waarbij in ieder geval de verleiding moet worden vermeden van "een overdreven klerikalisme dat de leken gelovigen buiten de beslissingen houdt."*¹⁵ (SynLZKerk 104) Dat vraagt een paradigmawissel waarbij ruimte wordt gemaakt en waardering gegeven aan de inbreng van allen zonder uitzondering. Wat vernieuwd moet worden is onder meer: *'de concentratie van de verantwoordelijkheid voor de zending in het dienstwerk van de herders; de ontoereikende appreciatie voor het gewijde leven en de charismatische gaven; de geringe waardering voor de specifieke gekwalificeerde bijdrage van de leken gelovigen en, onder hen, van de vrouwen, binnen het domein van hun competentie'.* (SynLZKerk 105) Een synodaal op weg gaan vraagt bovendien dat elke deelnemer bereid is om het 'ik' en het eigenbelang, - ook dat van de eigen groep - , te laten omvormen tot een 'wij' van het grotere geheel waarin we als broeders en zusters samen verantwoordelijk zijn voor de zending van de Kerk. (SynLZKerk 107) *'Dezelfde attitudes die nodig zijn om de sensus fidei, waarmee alle gelovigen getekend zijn, te beleven en tot rijpheid te laten komen, zijn nodig om haar te beoefenen op de synodale weg. Het gaat om houdingen die begrepen zijn in de formule sentire cum Ecclesia: dit "voelen, begrijpen en waarnemen in harmonie met de Kerk", dat "alle leden van het Godsvolk bijeenhoudt op hun pelgrimstocht" is "de sleutel tot hun 'samen-op-weg-gaan."*¹⁶ (SynLZKerk 108) Samen op weg gaan impliceert ook dat we onze eigen zwakheid en zondigheid erkennen en elkaar wederzijds om vergeving durven vragen.

'Op de weg van synodaliteit wordt communicatie expliciet gemaakt door het gemeenschappelijke luisteren naar het Woord van God om te weten "wat de Geest tot de Kerken zegt"

(Apk. 2,29).’ (SynLZKerk 110) We zijn in onze vergaderingen en bijeenkomsten niet gewoon om tijd te nemen voor het beluisteren van het Woord van God of voor persoonlijk gebed om te weten wat de Geest ons wil vertellen over het gespreksonderwerp. Efficiëntie en rationaliteit domineren vaak ook onze kerkelijke overlegorganen.

‘Synodale dialoog vergt moed zowel bij het spreken als bij het luisteren. Het gaat er niet om in een debat verstrikt te raken waarbij één spreker zich aan de anderen probeert op te dringen of hun standpunten met krachtige argumenten te weerleggen, maar om met respect en gewetensvol uit te drukken wat als een nuttige suggestie van de Heilige Geest wordt ervaren met het oog op de gemeenschappelijke onderscheiding, en tegelijkertijd open te staan voor wat in de standpunten van de anderen door dezelfde Geest wordt gesuggereerd “tot welzijn van allen” (vgl. 1 Kor 12,7). Het criterium volgens hetwelk “eenheid gaat boven conflict” is van bijzonder belang in de beoefening van de dialoog, bij het omgaan met een diversiteit van meningen en ervaringen, bij het leren van “een manier om geschiedenis te schrijven, een ruimte van leven waar conflicten, spanningen en tegenstellingen een veelvormige eenheid kunnen bereiken, een eenheid die nieuw leven voortbrengt”, waardoor het mogelijk is “een gemeenschap in verscheidenheid” te ontwikkelen.¹⁷ De dialoog biedt immers de mogelijkheid om nieuwe perspectieven en nieuwe gezichtspunten te verwerven die nieuw licht werpen op de behandeling van het onderwerp van discussie.’ (SynLZKerk 111)

Gemeenschappelijke onderscheiding vraagt om een specifieke vormgeving. Daarvoor is vorming en oefening nodig.

‘Het komt erop neer dat de Kerk, door de theologische interpretatie van de tekenen van de tijd onder de leiding van de Heilige Geest, de te volgen weg bepaalt en aflegt om Gods plan te dienen dat eschatologisch in Christus wordt gerealiseerd,¹⁸ maar zich moet actualiseren in iedere kairos van de geschiedenis.¹⁹ De gemeenschappelijke onderscheiding maakt het mogelijk om een oproep te ontdekken die God in een bepaalde historische situatie laat horen.²⁰’ (SynLZKerk 113)

Dit 'impliceert het aandachtig en moedig luisteren naar de "onuitsprekelijke verzuchtingen van de Geest" (vgl. Rom 8,26) die zich een weg banen in de expliciete of zelfs stille schreeuw van het volk van God: "Luister naar God, totdat u met Hem de schreeuw om hulp van het volk hoort; luister naar het volk, totdat u daarin de wil inademt waartoe God ons roept."²¹ (SynLZKerk 114)

6. Oecumenische dimensie

Aan het einde van het document vinden we nog een uitdrukkelijke verwijzing naar het verband tussen synodaliteit en de oecumenische weg, met name wanneer het gaat

'om de convergentie in de notie van de Kerk als koinonia, die zich in iedere lokale Kerk en in haar relatie met andere Kerken verwerkelijkt door middel van specifieke synodale structuren en processen. In de dialoog tussen de katholieke Kerk en de orthodoxe Kerk bevestigt het recente Document van Chieti dat de kerkelijke communio, die haar wortels heeft in de Allerheiligste Drie-eenheid,²² in het eerste millennium in het Oosten en in het Westen "structuren van synodaliteit" heeft ontwikkeld, "die onlosmakelijk verbonden zijn met het primaatschap"²³, waarvan de theologische en kerkrechtelijke erfenis "het noodzakelijk referentiepunt vormt (...) om de wonde van haar verdeeldheid aan het begin van het derde millennium te helen."²⁴ Het document van de Commissie voor geloof en kerkorde van de Wereldraad van Kerken 'De Kerk. Naar een gemeenschappelijke visie' benadrukt dat "onder de leiding van de Heilige Geest heel de Kerk synodaal/conciliair is op alle niveaus van haar leven: lokaal, regionaal en universeel. Haar synodaliteit en conciliariteit weerspiegelen het mysterie van het drie-ene leven van God en de structuren van de Kerk brengen deze eigenschap op zo'n manier tot uitdrukking dat zij het leven van de gemeente als communio realiseren."²⁵ (SynLZKerk 116)

7. Tot slot enkele persoonlijke bedenkingen

Wanneer ik naar de praktijk kijk in onze Vlaamse katholieke Kerk, meen ik te mogen zeggen dat het elan van Vaticanum II veel leken bewust maakte van hun verantwoordelijkheid.

Met de oprichting van overlegorganen op de verschillende niveaus werden inspraak en advies mogelijk gemaakt. Maar ik zie ook hoe de hiërarchische bevoegdheidsverdeling van het Kerkelijk Recht het proces van gemeenschappelijke onderscheiding vaak hypothekeert. Op de synodale weg dienen besluiten omgezet te worden in beslissingen. Zolang die besluiten enkel als vrijblijvend advies dienen om beleid te voeren, kunnen de hiërarchisch verantwoordelijken die naast zich neerleggen zonder enige vorm van verantwoording aan de gemeenschap. Voor de deelnemers aan het synodale proces komt dit over als een machtsgreep waarbij hun bijdrage op geen enkele manier gehonoreerd wordt. Veel geëngageerde leken zijn in de voorbije decennia dan ook afgehaakt omdat ze niet konden wegen op de beslissingen.

In de praktijk zie ik ook hoe het niet evident is om vorm te geven aan het beluisteren van 'allen' in een synodaal proces. Ik stel vast dat er bij heel wat leken een aarzeling is om te participeren wanneer dat betekent dat ze daar tijd voor moeten vrijmaken. Vaak hebben ze in het verleden de ervaring opgedaan dat er toch niets verandert. Of de besluitvorming geloofwaardig is, hangt af van de samenstelling van de groep die samenkomt. De stem van 'allen' klinkt anders wanneer de leden van de groep worden aangeduid of gevraagd door de hiërarchisch verantwoordelijken of wanneer ze gekozen worden door de bredere gemeenschap. Zeer belangrijk is ook te kijken wie er niet mee aan tafel zit of gehoord wordt in het overleg.

Een ander knelpunt is de afbakening van de onderwerpen waarover een gemeenschappelijke onderscheiding mag gebeuren. Kan de *sensus fidelium* ook beluisterd worden over thema's die betrekking hebben op de Traditie en de Leer? Deze vraag stelt zich bijvoorbeeld scherp wanneer we op vraag van paus Franciscus met jongeren op weg willen gaan en hen echt willen beluisteren in hun verwachtingen en dromen over de Kerk. Zal wat zij zeggen ook impact hebben op onze manier van Kerk-zijn?

Tenslotte wil ik nog een lans breken voor een meer synodale vergadercultuur in onze Kerk. Vlamingen zijn pragmatisch en willen efficiënt omgaan met hun vergadertijd. Maar een gelovig luisteren naar wat de Geest vertelt doorheen het Woord van God, de tekenen van de tijd en de woorden van de aanwezigen vraagt om momenten van stilte en om een vertragen van het tempo. Het betekent waarschijnlijk dat er minder agendapunten kunnen

behandeld worden. Maar ik ben ervan overtuigd dat de kwaliteit van de samenwerking zal verbeteren en dat de aanwezigen zich ook meer gedragen zullen weten in hun geloofsleven. En dat beantwoordt aan een diep verlangen van vele geëngageerden in onze Kerk.

Het document 'Synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk' lijkt enerzijds te beseffen dat deze knelpunten er zijn²⁶ en roept op tot bekering maar legt anderzijds veel nadruk op het onderscheid tussen allen, sommigen en één en op het verschil tussen *decision making* en *decision taking*. Ik zie het dan ook als een stap op de weg naar meer synodaliteit maar tegelijk zullen we gaandeweg samen die weg moeten banen.

¹ Paus FRANCISCUS, Ceremonie naar aanleiding van de 50ste verjaardag van het instituut van de bisschoppensynode (2015).

² INTERNATIONALE THEOLOGISCHE COMMISSIE, *Sensus fidei in het leven van de Kerk* (2014) (Nederlandse vertaling in *Collationes* 44 (2014) 309-357).

³ Vgl. Paus FRANCISCUS, Apostolische exhortatie *Evangelii Gaudium*, 24 november 2013, 120. Nederlandse vertaling: *De vreugde van het evangelie: apostolische exhortatie Evangelii Gaudium van paus Franciscus* (Wereldkerkdocumenten, 34), Brussel: Licap, 2014.

⁴ Vgl. *Wetboek van Canoniek Recht*, canones 460-468; *Wetboek van Canones van de Oosterse Kerken*, canones 235-243. In de oosterse traditie wordt de term 'synode' gebruikt voor vergaderingen van bisschoppen. Vgl. CONGREGATIE VOOR DE BISSCHOPPEN – CONGREGATIE VOOR DE EVANGELISATIE VAN DE VOLKEREN, *Istruzione sui sinodi diocesani* (1997); directorium over het pastorale dienstwerk van bisschoppen *Apostolorum Successores*, 2004, §§ 166-176.

⁵ CONGREGATIE VOOR DE BISSCHOPPEN, Directorium over het pastorale dienstwerk van bisschoppen *Apostolorum Successores*, 2004, § 166.

⁶ Ibid.

⁷ Verplicht door het *Wetboek van Canoniek Recht*, canon 495.

⁸ De codex van 1917 stipuleerde dat de viering van een provinciaal concilie eens om de twintig jaar moet plaatsvinden (canon 283); nu vermeldt canon 440 dat het gevierd moet worden "telkens dit nodig lijkt"

⁹ Zie *Wetboek van Canoniek Recht*, canon 443.

¹⁰ Vergelijk Vaticanum II, *Lumen Gentium*, 23; *Sacrosanctum Concilium*, 37-38; *Christus Dominus*, 36 en 39.

¹¹ Vgl. Paus FRANCISCUS, *Evangelii Gaudium*, 32.

¹² Cf. VATICANUM II, *Lumen Gentium*, 23; *Orientalium Ecclesiarum*, 7-9.

-
- ¹³ Ook voor het Franstalige landsgedeelte bestaat een dergelijk orgaan, Le Conseil Interdiocésain des Laïcs (CIL)
- ¹⁴ Paus FRANCISCUS, Toespraak bij de opening van de 70ste Algemene Vergadering van de Italiaanse bisschoppenconferentie, 22 mei 2017.
- ¹⁵ *Evangelii Gaudium*, 102.
- ¹⁶ INTERNATIONALE THEOLOGISCHE COMMISSIE, *Sensus fidei in het leven van de Kerk*, 90.
- ¹⁷ Paus FRANCISCUS, *Evangelii Gaudium*, 228.
- ¹⁸ *Dei Verbum*, 4.
- ¹⁹ *Gaudium et Spes*, 4 en 11.
- ²⁰ Vgl. JOHANNES-PAULUS II, *Pastores dabo vobis* (1992), 10.
- ²¹ Paus FRANCISCUS, Ceremonie naar aanleiding van de 50ste verjaardag van het instituut van de bisschoppen-synode (2015).
- ²² Vgl. GEMEENSCHAPPELIJKE internationale COMMISSIE VOOR DE THEOLOGISCHE DIALOOG TUSSEN DE ROOMS-KATHOLIEKE KERK EN DE ORTHODOXE KERK, *Synodality and Primacy during the First Millennium: towards a Common Understanding in Service to the Unity of the Church*, Chieti (2016), 1.
- ²³ *Ibid.*, 20.
- ²⁴ *Ibid.*, 21.
- ²⁵ Commission FOR FAITH AND ORDER, *The Church: Towards a Common Vision* (2013). We maakten gebruik van de Nederlandse vertaling: *De Kerk: naar een gezamenlijke visie*, die hier kan worden gedownload: <https://www.oecumene.nl/publicaties/overig/1073-de-kerk>
- ²⁶ Zie onder andere artikels 65, 68, 73, 79, 82, 104.

Evaluatie en conclusie

Prof. dr. Peter de Mey

De aanleiding voor deze oecumenische studiedag was het verschijnen in 2018 van een document van de Internationale Theologische Commissie over synodaliteit in het leven en de zending van de Kerk. Als rooms-katholieke commissie voor oecumene willen we ons steentje bijdragen om dit document, dat het pastorale beleid van paus Franciscus wil ondersteunen, beter bekend te maken onder katholieke christenen in België. We hopen dat deze drieënvijftigste oecumenische ontmoetings- en studiedag u dan ook een duwtje in de rug heeft gegeven om dit document nu ook effectief te gaan lezen. Het is echt de moeite waard!

Bij de voorbespreking insisterden we bij de sprekers om het ook over de synodale praktijk in hun kerken te hebben, omdat we vreesden dat er zich een grote consensus zou aftekenen inzake de theologie van de synodaliteit, en dat de toehoorders eerder variaties van hetzelfde zouden kunnen beluisteren. Wel, reeds op theoretisch vak stelden we twee belangrijke punten van theologisch verschil vast, maar in de oecumenische beweging van de laatste decennia worden dergelijke verschillen eerder als een verrijking beschouwd en niet noodzakelijk als potentieel kerk-splitsend.

Geïnspireerd door theologen als metropoliet Zizioulas en kardinaal Kasper beschouwt vader Amfilochios, orthodox, de wederkerige relaties binnen de Triniteit als het fundament voor de ontwikkeling van een *communio*-ecclesiologie. In de ogen van Mark Chapman, anglicaan, is dit, gezien de menselijke zondigheid, eerder een te vermijden theologische benadering. Leo Koffeman, protestant, onderscheidt primaatschap en synodaliteit en bij de uitoefening van synodaliteit zijn zowel de ambtsdragers als de leden van het godsvolk betrokken. De Theologische Commissie van de Katholieke Kerk beschrijft de "dynamiek van de synodaliteit" (§ 72) als de cirkelbeweging tussen "de *sensus fidei*, waarmee alle gelovigen zijn gemarkeerd, de onderscheiding die plaatsvindt in de verschillende niveaus

waar synodaliteit gerealiseerd wordt, en het gezag van degene die de pastorale dienst van eenheid en bestuur uitoefent.” (ibid.) Daarom ook maakt het katholieke document een onderscheid tussen ‘decision-making’ en ‘decision-taking’, terwijl Leo Koffeman het in navolging van het Faith & Order document over de kerk over ‘common decision-making’ (‘gemeenschappelijke besluitvorming’) heeft.

Een belangrijk punt van theologische convergentie tussen orthodoxen en katholieken betrof de gedachte dat de bisschop aan de synode deelneemt als “corporatieve persoonlijkheid.” Zelfs in de paragraaf in *Lumen Gentium* waarin de leer over de onfeilbaarheid van Vaticanum I wordt hernomen, wordt over de paus gesproken als hoofd van het bisschoppencollege en over de bisschop als degene die samenvat wat er in zijn bisdom geleerd wordt. Ook voor de Anglicaanse Kerk werd de legitimiteit van de Algemene Synode verdedigd als “een systeem van verkiezingen en vertegenwoordiging.” Vanuit een presbyteriaal-synodaal stelsel hoorden we daarentegen dat “de ambtsdragers in ambtelijke vergaderingen zonder last of ruggespraak handelen.”

Daar waar we verwacht hadden dat de divergenties tussen onze sprekers zich vooral zouden situeren op het vlak van de synodale praktijk, tekende zich juist daar een merkwaardige consensus af, zij het in de beschrijving van een resterend werkpunt inzake synodale praxis. Alle sprekers benadrukten immers dat er zich op het niveau van de lokale gemeenschap een zekere vervreemding van het kerkgebeuren voordoet. Carine Devogelaere, katholiek, beschrijft de moeilijkheid om in een synodaal proces recht te doen aan de inbreng van allen, vooral omdat katholieke leken er vaak moeilijk toe te bewegen zijn tijd te investeren in het leven van de kerk buiten de vieringen om. Volgens Leo Koffeman is het de laatste jaren moeilijker geworden “ouderlingen en diakenen te vinden”. Amfilochios Miltos betreurt dat het leven van de gemiddelde orthodoxe gelovige gekenmerkt wordt door een individualistische spiritualiteit en hij doet de merkwaardige uitspraak: “In onze parochies heerst er nauwelijks een sfeer van gemeenschap of familie.” Voor Mark Chapman is “de vertegenwoordiging van de leken louter pragmatisch te verstaan: ‘geen belasting zonder vertegenwoordiging’.”

Vader Amfilochios wijst de katholieke Kerk in België erop dat ze een belangrijke hefboom in de richting van een grotere synodaliteit in haar eigen traditie vindt, en wel in de institutie

van de diocesane of provinciale synode. De organisatie ervan zou, zoals Leo Koffeman weet, een belangrijke oefening in “wederzijdse verantwoording” (*mutual accountability*) zijn, omdat, zo opnieuw Vader Amfilochios, de bisschop of bisschoppen in feite “het advies dat samen door de synodedeelnemers wordt gedragen, niet kunnen negeren.” De viering van zo’n synode zal ook bij ons, zo hebben we van Mark Chapman geleerd, “een plek van veelvuldig conflict” zijn, maar hij eindigde zijn lezing met de suggestie dat de Kerk misschien “juist meer angst heeft voor conflict dan zij eigenlijk zou moeten hebben.” De katholieke Kerk in Duitsland en in Australië zijn reeds op de uitnodiging van paus Franciscus ingegaan om de synodale weg te bewandelen. Kan de Belgische kerkprovincie achterblijven?

Oecumenische kroniek 2019

p. Thaddée Barnas

1. Het Eerste Franstalige Christen Forum

Het eerste Franstalig Christen Forum bracht in Lyon van 28 tot 31 oktober 220 personen samen uit een twintigtal confessies en christelijke families¹ met als thema 'Jezus riep bij zich wie hij wilde om hem te vergezellen en uitgezonden te worden' (Mc 3, 13-15).

De bijeenkomst in Lyon vindt zijn inspiratie in het *Christelijk Wereldforum (CWF)*, een netwerk van Kerken en christelijke organisaties uit heel de wereld waarin alle grote strekkingen binnen het christendom aanwezig zijn. Het CWF wil een ontmoetingsplaats zijn voor alle christenen op weg naar eenheid, in wederzijds respect en begrip, om samen de huidige uitdagingen het hoofd te bieden. Het CWF ontstond op initiatief van Konrad Raiser tijdens de 8ste Algemene Vergadering van de Wereldraad van Kerken (WRK) in Harare (Zimbabwe) in 1998. Het wil een platform zijn voor grondige ontmoetingen tussen de leden van de grote Kerken en traditionele confessies enerzijds en de evangelische christenen en pinksterbewegingen anderzijds. De WRK reageerde positief op dit initiatief maar heeft het niet willen integreren binnen haar eigen organigram. Een autonoom comité werd opgericht om een aantal regionale consultaties te organiseren: voor Azië (Hong Kong in 2004), voor Afrika (Lusaka in Zambia in 2005, voor Europa (Warburg in Duitsland) in 2006 en voor Latijns-Amerika (Santiago in Chili) in 2007 en vervolgens een aantal wereldbijeenkomsten, o.m. in Limuru (Kenia) in 2007, in Manado (Indonesië) in 2011 en in Bogota (Colombië) in 2018.

Geïnspireerd door CWF heeft de samenkomst in Lyon vooral aandacht gehad voor het werken in kleine gespreksgroepen waar de nadruk lag op een uitwisseling rond het persoonlijke en gemeenschappelijke geloofstraject. In de slotboodschap van deze

bijeenkomst klinkt de overtuiging dat de positieve ervaring van deze bijeenkomst in Lyon verder kan gezet worden tussen gemeenschappen en kerken. “Dat zal niet alle verdeeldheid tussen ons wegnemen, maar het kan een begin zijn, om ons hart en onze kijk op de anderen te veranderen, en enkele vooroordelen achterwege te laten. Een dergelijk gebeuren zal in het bewustzijn van onze eigen zwakheden, ertoe bijdragen dat wij onze verschillen en dat wat ons nog scheidt, met meer sereniteit gaan benaderen”.

2. De autocefalie van de orthodoxe Kerk van Oekraïne

Vorig jaar hebben wij de stand van zaken gegeven omtrent de vraag van de Oekraïense president aan de oecumenische patriarch Bartolomeus I om aan de orthodoxe Kerk in Oekraïne het canonisch statuut van autocefalie te verlenen. En inderdaad, op 11 oktober 2018 deelde de Heilige Synode van het Oecumenisch Patriarchaat mee dat ze besloten had gevolg te geven aan de vraag naar een *Tomos*, of charter van autocefalie, naar de fusie van twee van de drie orthodoxe Kerken. De drie orthodoxe Kerken zijn de Oekraïense orthodoxe Kerk, onder de jurisdictie van het patriarchaat van Moskou (EOU-PM), de orthodoxe Oekraïense autocefale Kerk (EAOU), en de Oekraïense orthodoxe Kerk van het patriarchaat van Kiev (EOU-PK). De autocefalie werd gevraagd met het oog op een volledige eenmaking van de EAOU en de EOU-PK. Wat de EOU-PM betreft, deze erkent niet dat de oecumenische patriarch het recht heeft om de autocefalie toe te kennen aan de Oekraïense Kerk, omdat deze sinds de XVIIde eeuw deel uitmaakt van het patriarchaat van Moskou. Constantinopel merkte hierbij op dat *haar dimissoriale brieven* van 1686 enkel de bedoeling hadden aan de patriarch van Moskou het recht te delegeren om de metropolieten in Kiev te wijden, maar niet om haar heel de kerkelijke jurisdictie te verlenen. Als reactie op de beslissing op 15 oktober 2018 van het Oecumenisch Patriarchaat, heeft de Heilige Synode van het Patriarchaat van Moskou, in Minsk (Wit-Rusland) besloten, de eucharistische communio met het Patriarchaat van Constantinopel te verbreken.

Op 15 december werd, in de historische kathedraal van de H. Sofia, een ‘Unificatieconcilie’ tussen de EAOU en de EOUPK gevierd, voorgedaan door metropoliet Emmanuel (Adamakis) van Frankrijk en in aanwezigheid van de president van Oekraïne, Petro Poroshenko. Bij die gelegenheid werden de eerder uitgesproken canonieke sancties tegen een aantal kerkelijke personaliteiten opgeheven, en werd Mgr. Épiphané (Dumenko) van Pereyaslav,

tot metropoliet van Kiev en primate van de nieuwe Kerk, verkozen. Op 6 januari 2019 heeft de oecumenische patriarch, in de kathedraal van de Phanar in Constantinopel, de *Tomos* van de autocefalie overhandigd aan Mgr. Éphiphane.

Sindsdien biedt de nieuwe Kerk zich aan als de enige canonieke orthodoxe Kerk van Oekraïne, terwijl de EOU-MP verder blijft bestaan met een 90-tal bisdommen. Een aantal bisschoppen, priesters en parochies hebben de overstap gemaakt naar de nieuwe Kerk. De statistieken met betrekking tot het aantal gelovigen van de twee kerken zijn weinig betrouwbaar, gezien de gespannen en polemische toestand die er heerst. De nieuwe orthodoxe Kerk van Oekraïne is dus de 15de autocefale orthodoxe Kerk in de wereld, maar ze is tot vandaag enkel officieel erkend door drie andere Kerken.² Hopelijk wordt de eenheid en de eucharistische communio hersteld en keert de vrede en de verzoening terug tussen de orthodoxe Kerken in de wereld.

3. Het antwoord van de Katholieke kerk op het document *De Kerk: op weg naar een gemeenschappelijke visie*³

De commissie Geloof en Kerkorde van de Wereldraad van Kerken publiceerde in oktober 2019 het antwoord van de Rooms-katholieke Kerk op het 'convergentiedocument'⁴ *De Kerk op weg naar een gemeenschappelijke visie*, een tekst gepubliceerd in 2012, na een periode van intens werk na de Vijfde Wereldconferentie van Geloof en Kerkorde (Compostella, 1993).

Na verschillende jaren van studie en dialoog binnen Geloof en Kerkorde, werd het eerste resultaat van de studie over de ecclesiology gepubliceerd in 1998 met als titel: *De natuur en het doel van de Kerk*. Het ging om een voorlopige tekst zoals de ondertitel het verduidelijkt: *Naar een gemeenschappelijke visie*. Dit document bestond uit zes hoofdstukken:

- 1) 'De Kerk van de Goddelijke Drie-eenheid',
- 2) 'De Kerk in de geschiedenis',
- 3) 'De Kerk als koinonia (communio)',
- 4) 'Het leven in de communio',
- 5) 'De dienst aan de wereld en voor de wereld' en
- 6) 'Trouw aan onze roeping: van gemeenschappelijke interpretaties overgaan tot een wederzijdse erkenning'.

Reacties op deze tekst kwamen van de Kerken, de oecumenische organisaties en regionale raden van Kerken, van universitaire instellingen en personen, ten persoonlijke titel. Het ging om heel wat positieve commentaren, samen met een aantal constructieve bemerkingen. Vanuit de verschillende reacties heeft de Commissie de tekst over de ecclesiologie opnieuw bekeken en een nieuw ontwerp gepubliceerd: *De natuur en de zending van de Kerk*, die aan de Algemene Vergadering van de WRK werd voorgelegd in Porto Allegre (Brazilië) in 2006. Bij de evaluatie van *De natuur en de zending van de Kerk*, werden drie belangrijke beslissingen genomen. Vooreerst kwam de Commissie met haar 120 leden uit verschillende Kerken in oktober 2009 samen op Kreta. Aan deze vergadering namen heel wat personen deel die voor het eerst aanwezig waren op een vergadering van Geloof en Kerkorde. De bijeenkomst werd zo georganiseerd dat alle leden zo goed mogelijk een bijdrage konden leveren aan de drie studieprojecten van Geloof en Kerkorde, en vooral aan deze over de ecclesiologie. Over *De natuur en de zending van de Kerk* werd lang gediscuteerd tijdens verschillende plenaire sessies. Een belangrijke aanbeveling van de Plenaire Commissie hield in dat de tekst stevig ingekort moest worden en meer contextueel moest zijn zodat hij beter aansloot bij het leven in de Kerken in heel de wereld en toegankelijker zou zijn voor een zo breed mogelijk publiek.

In juli 2010 besliste de permanente Commissie van Geloof en Kerkorde in Sainte-Etchmiadzine (Armenië) dat het moment gekomen was om aan een slottekst te werken. Een redactieteam werd opgericht bestaande uit anglicaanse, katholieke, lutherse, methodistische, orthodoxe en gereformeerde theologen.

Nochtans was de Commissie zich bewust van een ernstige lacune die tijdens het onderzoek van de reacties was gebleken: tot nu toe was er geen fundamenteel antwoord vanuit

de orthodoxe Chalcedonische en niet-Chalcedonische Kerken. Om die reden werd in maart 2011 een belangrijk inter-orthodox colloquium georganiseerd in Aghia Napa (Cyprus), waaraan een veertigtal theologen deelnamen, gedelegeerd door tien orthodoxe Kerken en drie Oosterse orthodoxe Kerken; dit colloquium maakte een uitvoerige evaluatie van *De natuur en de zending van de Kerk*. Er werd onder meer een belangrijk voorstel geformuleerd: een duidelijker integreren van passages met betrekking tot doopsel, eucharistie en ambt in de voorstelling van wat essentieel is voor het leven van de Kerk. Dit colloquium en het verslag ervan kreeg ruim aandacht tijdens de volgende vergadering van de werkgroep over de ecclesiologie en heeft een belangrijke rol gespeeld in het proces dat geleid heeft tot een nieuwe tekst. Na de aanpassingen door het redactieteam samen met de werkgroep rond ecclesiologie, werd de slottekst voorgelegd aan de Permanente Commissie op een vergadering in Penang (Maleisië) in juni 2012; deze werd unaniem goedgekeurd als convergentietekst – *De Kerk: op weg naar een gemeenschappelijke visie*. Op de bijeenkomst begin september 2012 op Kreta, ontving het Centraal Comité van de Wereldraad van Kerken *De Kerk – Op weg naar een gemeenschappelijke visie* dat voor onderzoek en officiële reacties aan de Kerken werd overgemaakt.⁵

Het document van 2012 verwijst naar de WRK waarvan de eerste doelstelling is het verkondigen van de eenheid van de Kerk van Christus en het bemoedigen van de Kerken in hun streven naar de zichtbare eenheid, in één geloof en één eucharistische gemeenschap, in een eredienst en het gemeenschapsleven in Christus, doorheen het getuigenis en de dienst aan de wereld, en door samen te groeien in deze eenheid opdat de wereld zou geloven. Het verwoordt de verwachting van Geloof en Kerkorde dat deze tekst (1) voor de Kerken een synthese moge zijn van de resultaten waartoe de oecumenische dialoog de voorbije decennia rond belangrijke ecclesiologische thema's heeft geleid; (2) een uitnodiging mag zijn om de resultaten van deze dialoog te evalueren, de positieve vooruitgang, de tekorten en de domeinen die nog niet voldoende aandacht kregen; (3) men hoopt tevens dat het een gelegenheid is om na te denken over hun eigen opvatting van de wil van God, om zo verder te groeien tot een grotere eenheid. (cf. Ef 4,12-16).

In het katholieke antwoord wordt gewezen op het nut van deze methode, die 'hermeneutisch' wordt genoemd en het mogelijk maakt om tot een gedifferentieerde consensus te

komen. Deze methode heeft haar deugdelijkheid bewezen in de oecumenische toenadering rond de leer van de rechtvaardiging en ze kan nu ook haar nut bewijzen in de bespreking rond de ecclesiologische kwesties. De tekst bespreekt een aantal elementen die in het convergentiedocument uitgewerkt zijn en die aan de bekommernissen van het katholieke ecclesiologische onderzoek tegemoet komen, bijvoorbeeld, het trinitaire accent, de kerk als *communio*, de fundamentele missionaire roeping van de Kerk, het begrijpen van de *kenose* van Christus als een paradigma van het kerkelijk leven, en vooral de voortgang van de oecumene.

Het buitengewone werk dat gepresteerd werd om te komen tot deze gemeenschappelijke verklaring van *De Kerk : op weg naar een gemeenschappelijke verklaring* verdient de erkenning die uit het katholieke antwoord blijkt, dat trouwens de wens uitdrukt dat het convergentiedocument een hulp mag zijn voor de Kerken - en vooral de katholieke Kerk - om het gesprek over de ecclesiologie verder te verdiepen en om de pastorale implicaties van de eerder geschetste convergenties van dit werk te onderkennen.

4. De Verklaring van Abu Dhabi

Op 4 februari 2019, hebben Paus Franciscus en de Groot Imam van Al-Azhar, Ahmad al-Tayeb, in Abou Dhabi een historische verklaring ondertekend over de broederlijkheid tussen moslims en christenen. Deze verklaring nodigt 'allen uit die het geloof in God en het geloof in de menselijke broederlijkheid in hun hart dragen ... om zich te verenigen en samen te werken'.⁶ Het document benadrukt trouwens dat 'God niet wil dat zijn naam misbruikt wordt om mensen te terroriseren'.⁷

De tekst plaatst zich onder het gezag van de heilige teksten van de twee godsdiensten. En zegt uitdrukkelijk 'In naam van God die alle mensen met gelijke rechten, plichten en waardigheid geschapen heeft en die hen oproepen heeft om als broeders samen te leven, de aarde te bevolken en daarin de waarden van goedheid, naastenliefde en vrede uit te dragen ... In naam van de armen, noodlijdenden, behoeftigen en uitgestotenen die God ons opdraagt te helpen omdat dit een plicht is voor alle mensen en vooral voor alle rijken en welstellende mensen ... In naam van de wezen, weduwen, vluchtelingen en van alle mensen die uit hun huizen en van hun land verdreven zijn; in naam van alle slachtoffers

van oorlogen, vervolgingen en onrecht; in naam van alle zwakken, van wie in angst leven, van krijgsgevangenen en van hen die overal ter wereld gefolterd worden, zonder enig onderscheid⁸.

De *Verklaring* stelt verder dat 'de vrijheid een recht is van ieder mens ... Het pluralisme en de diversiteit van godsdienst en kleur, geslacht, ras en taal heeft God gewild in al zijn wijsheid waarmee Hij de mens geschapen heeft. Deze goddelijke wijsheid is de bron van waaruit het recht op vrijheid van geloof en vrijheid om anders te zijn voortvloeit'.⁹

5. Kort nieuws

Vermelden we nog het bezoek van de oecumenische Patriarch Bartholomeus aan de Benelux van 5 tot 13 november 2019, ter gelegenheid van de 50ste verjaardag van het Orthodoxe Aartsbisdom van België, en het Exarchaat van Nederland en Luxemburg, met prachtige liturgische vieringen en dankbetuigingen en vooral het zeer mooie avondgebed en de monastieke ontmoetingen op dinsdag 12 november in de Trappistenabdij van Rochefort.

Vermelden we tenslotte dat de Raad van Beheer van de Conferentie van de Europese Christelijke Kerken (KEK) op 21 november in Brussel, zijn nieuwe secretaris-generaal benoemde, Dr Jørgen Skov Sørensen. Hij werd geboren in 1964 in Kolding (Denemarken). Dr Sørensen studeerde missiologie, oecumenische en systematische theologie aan de universiteiten van Birmingham (Verenigd Koninkrijk) en Aarhus (Denemarken). Hij spreekt de Scandinavische talen, maar ook Engels, Duits, Frans en Chinees.

¹ Adventistische, anglikaanse, apostolisch armeense, baptistische, charismatische, rooms-katholieke, koptische, évangelijsche, onafhankelijke, lutherse, methodistische, mennonietische, orthodoxe, pentekotistische, protestantse, gereformeerde, leden van Het Leger des Heils, syrische, oud-katholieke.

² Il s'agit du Patriarcat œcuménique, du Patriarcat d'Alexandrie et de toute l'Afrique, et de l'Église de Grèce.

³ De Engelse versie van de tekst vindt men op <http://www.christianunity.va/content/unitacristiani/en/dialoghi/sezione-occidentale/dialoghi-multilaterali/dialogo/commissione-fede-e-costituzione/2019-catholic->

[response-to-tctcv.html](https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/the-church-towards-a-common-vision?set_language=en). Er is nog geen Franse vertaling op dit ogenblik. Wat het convergentiedocument zelf betreft kunt u de Engelse versie vinden op https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/the-church-towards-a-common-vision?set_language=en, en de Franse versie is beschikbaar op https://www.oikoumene.org/fr/resources/documents/commissions/faith-and-order/i-unity-the-church-and-its-mission/the-church-towards-a-common-vision?set_language=fr.

⁴ In de terminologie van de Wereldraad van Kerken (WRK), is een *convergentiedocument* een belangrijke publicatie voor *de Wereldkerk*, waarin er een sterke convergentie bestaat tussen de Kerken - zelfs buiten de WRK - zoals de nieuwe verklaringen o.m. de BEM(1982).

⁵ Zie de 'Historische nota: schets van het tot stad komen van *De Kerk - op weg naar een gemeenschappelijke visie*' als bijlage bij de slottekst.

⁶ Menselijke broederlijkheid -voor wereldvrede en samenleven', Wereldkerkdocumenten 40, p..4

⁷ Ibidem, p.10

⁸ Ibidem, p. 5

⁹ Ibidem, p.10

Personalia

P. Thaddée Barnas osb is Benedictijner monnik van het Klooster Chévetogne en expert op het gebied van de oecumenische beweging en theologie

Canon Professor Mark D. Chapman, vice-decaan van het Ripon College Cuddesdon; kanunnik van de kathedraal van Truro en lid van de *General Synod* van het bisdom Oxford, van de Raad voor de eenheid van de christenen en covoorzitter van de Theologische conferentie van Meissen.

Prof. Leo J. Koffeman is emeritus-hoogleraar kerkrecht en oecumene van de Protestantse Theologische Universiteit (Amsterdam) en buitengewoon hoogleraar aan de Universiteit van Stellenbosch and de Universiteit van Pretoria (Zuid-Afrika)

Prof. dr. Peter De Mey is hoogleraar Rooms-Katholieke ecclesiologie en oecumenisme aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven, vice-decaan internationalisering en eerstverantwoordelijke van het Centrum voor Oecumenisch Onderzoek. Daarnaast is hij voorzitter van de Katholieke Nationale Commissie voor Oecumene van België.

Dr. p. Amfilochios Miltos, orthodox priester en doctor in de theologie (Institut Catholique de Paris) en geschiedenis van de godsdiensten en religieuze antropologie (Université Paris-Sorbonne).

Zr. Carine Devogelaere, religieuze in de congregatie van de zusters Annuntiaten van Heverlee. Zij is arts en theoloog van opleiding en werkt als coördinator van het Interdiocesaan Pastoraal Beraad (IPB), het lekenforum van de Vlaamse Katholieke kerk en als wetenschappelijk medewerker aan de Faculteit Theologie en Religiewetenschappen van de KU Leuven.

Colofon

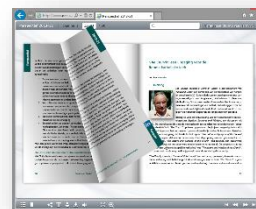
Perspectief is het Digitale Oecumenisch Theologische Tijdschrift (DOTT) van de Katholieke Vereniging voor Oecumene. ISSN 2588-9354

Perspectief wordt gekenmerkt door een drievoudige doelstelling:

- Reflectie** Perspectief biedt een platform van theologische reflectie op de vragen die in de oecumenische beweging leven. Ze biedt daartoe bijdragen van experts uit verschillende denominaties.
- Ruimte** Perspectief wil de ruimte zoeken en tonen waarin het oecumenisch gesprek vruchtbaar wordt. Het beoogt daarmee nieuwe perspectieven voor de toekomst van de oecumenische beweging te ontsluiten.
- Jongeren** Perspectief biedt jonge oecumenici de mogelijkheid te reflecteren op opgedane oecumenische ervaring en deze te laten weerklinken binnen de oecumenische beweging.

Perspectief verschijnt viermaal per jaar, en is gratis als digitaal tijdschrift te bekijken op de website van de Katholieke Vereniging voor Oecumene, of als PDF te downloaden. De eindredactie en de vormgeving worden verzorgd door het bureau van de Katholieke Vereniging voor Oecumene.

- Nieuwsbrief** Indien u op de hoogte gehouden wilt worden van de activiteiten van Perspectief kunt u zich voor de nieuwsbrief [hier aanmelden](#).
- Steunen** U kunt ons steunen door lid of donateur van onze vereniging te worden, of door een eenmalige bijdrage, zie hiervoor onze [website](#). De Katholieke Vereniging voor Oecumene is ANBI goedgekeurd.
- Redactie** drs. Geert van Dartel, prof. dr. Fred van Iersel, dr. Karim Schelkens, prof. dr. Peter-Ben Smit, drs. Leo van Leijssen, drs. Fokke Wouda, perspectief@oecumene.nl.

Meld mij aan voor de Nieuwsbrief van Perspectief

Perspectief wordt uitgegeven door de
Katholieke Vereniging voor Oecumene
www.oecumene.nl

